

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETO LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA

JONAS JABLONSKIS IR
BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS
ŠIMTMETIS

150-osioms kalbininko gimimo metinėms

JONAS JABLONSKIS AND A HUNDRED YEARS OF
STANDARD LITHUANIAN LANGUAGE

International conference dedicated to
Jonas Jablonskis 150th birth anniversary

PRANEŠIMŲ TEZĖS

2010 m. spalio 7–8 d.

Vilnius 2010

Sudarė ir spaudai rengė
SKAISTĖ ALEKSANDRAVIČIŪTĖ
RITA MILIŪNAITĖ
RASUOLĖ VLADARSKIENĖ

Kalbos kultūros skyriaus el. p. kalboskultura@lki.lt

TURINYS

GINTAUTAS AKELAITIS (Vilnius)	5
Įterpiniai, jų aiškinimas Jono Jablonskio gramatikos darbuose	
DAIVA ALIŪKAITĖ, JOLANTA JONČAITĖ (Kaunas)	8
Bendrinės kalbos domenai (nuostatų tyrimai)	
KĘSTUTIS BREDELIS (Vilnius)	10
Medicinos studentų kalbos sistemos taikymo įgūdžiai	
VAIDA BUIVYDIENĖ (Vilnius)	12
Penkios Jono Jablonskio recenzijos – penki Juozo Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatikos mokslo pradžiai“ leidimai	
GIEDRĖ ČEPAITIENĖ (Šiauliai)	14
Jonas Jablonskis – varpininkas	
ILONA ČIUŽAUSKAITĖ (Vilnius)	15
Jonas Jablonskis – vadovėlių mokykloms recenzentas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos Jablonskiui recenzuoti pavesti kūriniai	
REGINA KOŽENIAUSKIENĖ (Vilnius)	16
Jono Jablonskio dėmesys stiliui	
VITAS LABUTIS (Vilnius)	18
Jono Jablonskio kova su lietuvių spaudos draudimu	
LIONĖ LAPINSKIENĖ (Panevėžys)	21
Petras Būtėnas – Jono Jablonskio darbų tęsėjas kalbos kultūros srityje	
VELGA LAUGALE (Liepāja, Latvija)	22
Skolu nosaukumu normėšanas problēmas Latvijā	
EGLĖ LUKĖNAITĖ-GRICIUVIENĖ (Vilnius)	25
Konstancijos ir Jono Jablonskių šeima: Jonas Jablonskis proanūkių akimis	
RITA MILIŪNAITĖ (Vilnius)	29
Bendrinės kalbos normintojai skaitmeninio modernizmo sąlygomis	

TIINA PAET, TUULI REHEMAA (Tallinn, Estonia)	31
A New – 8th Edition of a Lexicon of Foreign Words	
PETER PÄLL (Tallinn, Estonia)	34
Standard Language – for Whom and Why?	
ARNOLDAS PIROČKINAS (Vilnius)	36
Dėl kurių ne kurių samprotavimų apie Jono Jablonskio kalbinę veiklą	
VILIJA SAKALAUSKIENĖ (Vilnius)	38
Jono Jablonskio leksikografinė veikla	
IRENA SMETONIENĖ, BRIGITA DAMBRAUSKAITĖ (Vilnius)	41
Vardininko taisymo istorija	
GERHARD STICKEL (Mannheim, Germany)	44
The Evolution of a European Language: Standard German	
DZINTRA ŠULCE (Liepāja, Latvija)	45
Citvalodu īpašvārdu atveides problēmgadījumi latviešu valodā	
CLIVE UPTON (Leeds, United Kingdom)	47
The Place of a ‘Standard’ Accent in a Standardised Language: British English and Received Pronunciation	
STEPHEN J. WALTON (Volda, Norway)	49
Ivar Aasen and the Genesis of the New Norwegian Written Language	
TRUMPAI APIE AUTORIUŠ	51
JONO JABLONSKIO KONFERENCIJŲ TRADICIJA	53
ABOUT CONFERENCES IN HONOUR OF JONAS JABLONSKIS	54

Įterpiniai, jų aiškinimas Jono Jablonskio gramatikos darbuose

Iš Jono Jablonskio gramatikos darbų (vadovėlių) įterpiniai, suprantama, išsamiausiai yra aptarti 1911 m. „Lietuvjų kalbos sintaksėje“; jie glaustai aptarti „Pirmųjų sintaksės dalykų“ skyriuose 1922 m. „Lietuvių kalbos gramatikoje“ ir 1925 m. „Lietuvių kalbos vadovylyje“.

Iki Jablonskio lietuviškuose Antano Baranausko (1896 m.), Petro Gražbylio (Povilo Januševičiaus) (1905 m.), Adomo Stuobrio (1906 m.) gramatikos darbuose tai, kas dabar vadinama įterpiniais, buvo tik įvardinta (terminai neprigijo), pateiktas vienas kitas pavyzdys.

Jablonskis vienažodžio termino *įterpiniai* nevartojo – jis vartojo sudėtinis terminus su derinamuoju dėmeniu *įterptinis*. Labiausiai Jablonskio išskirtas terminas *įterptiniai sakiniai*. Iš paaiškinimo, kad „yra ne vien sakiniių interptinių, yra interptinių ir atskirųjų pasakymų, žodžių“ („Lietuvjų kalbos sintaksė“), galima aiškiai numanyti terminus *įterptiniai žodžiai* ir *įterptiniai pasakymai*. (1922 ir 1925 m. gramatikos darbuose Jablonskis jau nebevartojo priešdėlio *in-*, o vartojo priešdėlį *i-*.) Šie terminai turi klasifikacinę reikšmę. O įterptinių klasifikacija Jablonskio gramatikos darbuose iš tikrųjų yra dvinarė: 1) įterptiniai sakiniai, 2) įterptiniai pasakymai ir žodžiai. Tai, kad antros rūšies dvejopus įterptinius Jablonskis ėmė kaip vienumą, rodo Jablonskį jautus, kad įterptiniai pasakymai, kurie pagal dabartinį aiškinimą laikomi apstabarėjusiais, yra artimi įterptiniams žodžiams.

Savitas dalykas – kaip Jablonskis įkomponavo įterptinius į sintaksės aprašą. Įterptiniams jis suteikė labai svarbų, kad ir formalų, statusą: šalia sakiniių *prijungimo, sujungimo, sutapimo* (dabar – sakiniai su vienaarūšėmis sakinio dalimis) dėjo sakiniių *įterpimą*. Vadinasi, sakiny su įterptiniu, Jablonskio supratimu, yra sudėtinis sakiny. Tai jis yra aiškiai pasakęs: „Sudėtiniame sakinyje skiriame: 1) sakiniių prijungimą, 2) sakiniių sujungimą, 3) sakiniių sutapimą ir 4) sakiniių įterpimą“ („Lietuvjų kalbos sintaksė“, 87 psl.).

Iš apibūdinimo matyti, kad Jablonskis įterptinius suprato labai plačiai ir šiek tiek prieštarinčiai. Apibūdinimas gerokai priklauso nuo to, kad Jablonskis ir terminu pirmiausia pabrėžė įterptinius esant kaip sakinius,

ir sakinius su įterpiniais laikė sudėtiniais. „Nepriklausomas sakiny, kad, būdamas interptas į kitą, neturi su juo gramatikos jungties (gramatinio ryšio – G. A.) ir įneša į visą pasakymą šioki–toki minties paaiškinimą, pažymėjimą, susiaurinimą, – vadinamas interptinis sakiny“; – štai šitaip Jablonskis apibūdino (apibrėžė) įterpinius. Tiesa, tuoj pat po to apibūdinimo dar pridūrė, kad „interpjami ir šiaip jau pasakymai ir atskirieji žodžiai“ („Lietuvjų kalbos sintaksė“, 76 psl.). Dėl tokio teiginių nederėjimo Jablonskis nėra nieko paaiškinęs. Kaip pats teigė, jis rėmėsi ano meto „prastaisiais sintaksės vadovėliais“. O, pavyzdžiui, Ovsianiko–Kulikovskis, vėliau ir Peškovskis nurodė įterptinius žodžius ir posakius esant arba nebaigto sakinio, arba sutrumpėjusio sakinio elementais. Taigi šitame fone, atsargiai teigiant, pagrindinis Jablonskio apibūdinimas atrodytų lyg ir neprieštaringas.

Įterpinių apimties platumą lėmė tai, kad tuo metu, kai savo gramatikos darbus rašė Jablonskis, įsigalėjo formalioji gramatikos kryptis (tiesa, Jablonskis liko ištikimas loginei kryptčiai). Ir dėl šios priežasties gramatikų autoriai mažą dėmesio skyrė kalbos reiškinių semantikai. Tas polinkis aki-vaizdus ir Jablonskio gramatikos darbuose. Todėl ir įterpinių semantiką, arba reikšmes, Jablonskis, kaip matyti iš pateikto apibūdinimo, nurodė labai apibendrintai ir apytikriai. Negana to, tas apibūdinimas neatspindi Jablonskio pirmiausia pateiktų būdingiausių lietuvių kalbos įterpinių – *matyti, regis, rodos, sako, vadinasi, vienu žodžiu, anot* (ko nors) ir pan. – reikšmių.

Kita vertus, platus, labai apibendrintas įterpinių reikšmių apibūdinimas, Jablonskiui dar neįžvelgus įterpiniais einančių žodžių, posakių ir net sakinių apstabarėjimo, leido jam prie įterpinių šlieti tokias konstrukcijas, kurios netiko kitose sintaksinių reiškinių grupėse, o su įterpiniais susijusios tik tiek, kad rašytiniame tekste išskiriamos skyrybos ženklais, o sakytiniame sakinyje – blankesnėmis ar raiškesnėmis pauzėmis. Todėl tarp įterpinių atsirado konstrukcijos su *be*: *Buvo septyni vyrai, be Petro. Be šių išrodymų, buvo daugybė ir kitų, dar didesnių.* (Beje, ir dabartiniuose sintaksės, ypač skyrybos aprašuose, pirmiausia remiantis panašumu į tikrą įterpinį *be to*, šios rūšies konstrukcijos dar yra dedamos prie įterpinių.) Įterpiniais Jablonskis laikė ir autoriaus žodžius, įterptus į tiesioginės kalbos sakinį („*Tu, motyn, būk prie ligonio*“; *tarė tėvas, „o aš važiuosiu daktaro parvežti“*), ir visiškai laisvus, neapstabarėjusius, t. y. nestandartiškus, – tai

nebūdinga įterpiniams – sakinius (*Vieną kartą – mergaitė jau buvo dvylikos metų – ėmę šnekėtis dvariškiai*).

Vis dėlto pavyzdžių pateikimo tvarka, t. y. pirmumo teikimas *matyti, rodos, sako, vienu žodžiu* rūšies įterpiniams, leidžia teigti Jablonskį suvokus, kas yra tikrieji įterpiniai ir kas galbūt yra prie įterpinių šlietini arba įterpinių pašalio dalykai. Į tokį Jablonskio įterpinių apibūdinimą ir pavyzdžius remiasi šiuo metu lietuvių sintaksėje esančios dvi įterpinių sampratos – siauroji (akademiniuose lietuvių kalbos sintaksės aprašuose, šių tezių autoriaus darbuose) ir plačioji (Jono Balkevičiaus ir Vito Labučio sintaksės aprašuose).

Bendrinės kalbos domenai (nuostatų tyrimai)

Sociolingvistikos paradigmoje galima kurti įvairias bendrinės kalbos (toliau – BK) ir tarmės / tarminio kalbėjimo (toliau – TK) santykių charakteristikas. Aiškiausia tokių tyrimų skirtis – lingvistinė arba ekstralingvistinė BK ir TK charakteristika.

Šio pranešimo objektas – BK domenai. Mokslinės diskusijos pagrindas – kalbinių nuostatų tyrimo duomenys. 2009 m. gruodžio mėn. tyrimas vykdytas Varėnos „Ryto“ vidurinėje mokykloje (dalyvavo 147 tiriamieji) ir 2010 m. vasario mėn. – Telšių „Atžalyno“ vidurinėje mokykloje (dalyvavo 155 tiriamieji).

Pranešime pristatomo tyrimo instrumentas – anketa. Anketą sudaro socialinių ir demografinių duomenų apie respondentą dalis ir trys pagrindinės turinio dalys, kuriose klausimai ir užduotys skirti atskleisti kalbinės tiriamųjų nuostatomis dėl BK ir TK bei kalbinio kontinuumo orientacijai identifikuoti skirta žemėlapis¹.

Pranešime BK domenų problemai gvildinti yra svarbios tiriamųjų pasirinktys į klausimus dėl BK ir TK vartosenos sričių bei pačių tiriamųjų ir jų vertinamų asmenų (tėvų, draugų ir mokytojų) TK ir BK kompetencijos įverčiai. Anketos klausimyne derinti klausimai su semantinio diferencialo vertinimo skale ir pusiau atviri klausimai su pasirinktimis. Semantinio diferencialo skalė taikyta klausimuose, skirtuose išsiaiškinti tiriamųjų, jų tėvų, mokytojų, draugų BK ir TK kompetencijai (7 – puikiai moka *vs* 1 – visiškai nemoka); BK ir TK tinkamumą namų, draugų, mokyklos domenuose (7 – tinkama *vs* 1 netinkama, kt.). Vartosenos pasirinkčių sąrašas pusiau atviruose klausimuose sudarytas remiantis Susanos Gal etnografinio tyrimo, atlikto Austrijos ir Vengrijos pasienio Obervarto mieste (1979 m.), skirto kalbų (vokiečių *vs* vengrų) kaitai tirti, duomenimis, t. y. tiriamie-

---

¹ Tyrimo anketos saugomos Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedroje. Pranešime remiamasi tik maža dalimi anketos duomenų. Iš viso anketos klausimyną sudaro 45 klausimai ir kalbinio kontinuumo orientacijai identifikuoti skirta žemėlapis užduotis.

siems numatyti potencialūs pašnekovai².

Turint omenyje tai, kad tyrimo duomenys gauti taikant netiesioginį metodą, pranešime formuluojamos apibendrinamosios išvalgos neturi griežto imperatyvumo – tai labiau prielaidos holistiniam BK ir TK domėnų tyrimui, taikant ir tiesioginius, ir netiesioginius metodus. Tačiau tam tikros diskusinės kryptys iš tyrimo duomenų išryškėja.

1. Jaunųjų varėniškių ir telšiškių nuostatų tyrimo duomenys leidžia suabejoti iš pirmo žvilgsnio nesunkiai numanomomis ir teoriniuose darbuose dažnai minimomis opozicinėmis domėnų paradigmomis, t. y. viešieji vs privatieji domėnai; oficialieji vs neoficialieji domėnai.

2. Kodų (t. y. kalbų, dialektų ir kt.) *rinkos vertė* yra kintantis dydis. Jaunųjų varėniškių ir telšiškių įsivaizduojamoji BK ir TK distribucijos schema yra informatyvi BK ir TK ideologinės vertės socialiniame kontekste aspektu. Nors apskritai mažai tikėtina, kad vartotojų kalbinių nuostatų tyrimai (t. y. ir esant reprezentatyvesnei tiriamųjų imčiai) leistų labai tiksliai nustatyti bendrinės kalbos ir dialektų *sklaidos indeksą*³, tačiau eilinių vertintojų (vartotojų) BK ir TK kompetencijų ir vartosenos konceptualizavimas parodo, ar aiški ir griežta (bent jau aprioriškai) vartotojų sąmonėje BK ir TK domėnų opozicija. Duomenys rodo, kad šios ribos nėra griežtos. Ir varėniškių, ir telšiškių BK ir TK vartosenos pasirinktys atskleidžia, kad švietimo domene, *a priori* priklausančiame oficialiųjų domėnų paradigmai ir asocijuojamame su BK, TK yra tapęs integralia kalbinės raiškos dalimi.

3. Kalbos atmainų distribucija, kitaip nei skirtingų kalbų distribucija dvikalbėse ar daugiakalbėse bendruomenėse, numato ribotas grėsmes kalbai kaip visuminiam konkrečios etninės bendruomenės komunikaciniam, taip pat saviraiškos, tapatumo ir kt. vienetui. Tačiau ir varėniškių, ir telšiškių BK ir TK vartosenos pasirinktys atskleidžia, kad BK sklaida vadinamuosiuose „izoliuotuose“ (pvz., šeima) ir „solidarumo“ (pvz., draugai)⁴ domėnuose yra aiški nuoroda į ribotą TK gyvybingumą.

---

² Plg. Swann J. 2003: Language Choice and Code-switching. – R. Mesthrie, J. Swann, A. Deumert, L. W. Leap. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 161–162.

³ Dėl termino daugiau žr. Inoue F. 1998: Language Market and its Basic Mechanisms. – *Area and Cultural Studies*, Vol. 57, p. 85.

⁴ Dėl terminų „izoliuotieji“ ir „solidarumo“ domėnai žr. Hagen A. M. 1989: Dialect, Frisian and Education in the Netherlands. – *Dialect and Education – Some European Perspectives*. Eds. J. Cheshire, V. Edwards, H. Münstermann, B. Weltens. Clevedon: Multilingual Matters, p. 53.

Medicinos studentų kalbos sistemos taikymo įgūdžiai

Formalizuotu testu įvertinus studentų kalbos kultūros žinias ir kalbos vartosenos įgūdžių tvirtumą, galima tirti, kiek rezultatai priklauso nuo ugdymo vidurinėje mokykloje kaitos. Nagrinėjant testo duomenis atsižvelgiama į kelis kriterijus: 2002–2009 metų valstybinių egzaminų užduočių kaita, studentų nurodytas 12 klasės lietuvių kalbos metinis įvertinimas ir lietuvių kalbos valstybinio egzamino balas, 2003–2010 metais I kurse atlikto testo rezultatai (iš viso testuota 1618 studentų).

Kalbos dalykų mokymą mokykloje reglamentuoja Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos bei Vidurinio ugdymo bendrosios programos. Remiantis šiuose dokumentuose pateiktomis nuostatomis yra rašomi lietuvių kalbos vadovėliai, skirti vidurinių mokyklų mokiniams. Per paskutinį dešimtmetį vidurinėse mokyklose pertvarkytas kalbos kultūros mokymas: atskiro kalbos kultūros kurso nebeliko, kalbos kultūros aspektai nagrinėjami mokant morfologijos, sintaksės ir kitų kalbos dalykų. Priklausomai nuo ugdymo turinio kaitos kalbos kultūros dalykų išmanymo svarba per egzaminus, baigus 10 ir 12 klasę, taip pat kinta. Vertinant mokinių rašomuosius darbus dalis įvertinimo priklauso nuo parašyto teksto gramatikos ir žodyno taisyklingumo. Egzamino užduotyse tokio kalbos kultūros įgūdžių vertinimo reikšmė kasmet vis didėjo, tačiau izoliuotų kalbos kultūros užduočių palaipsniui mažėjo, kol visiškai nebeliko.

Medicinos studentų nurodytas metinio lietuvių kalbos įvertinimo vidurkis svyruoja nuo 7,99 iki 8,85. Valstybinio įvertinimo vidurkis – nuo 75,86 iki 85,71. Tai gana aukšti rezultatai. Už kalbos kultūros užduotį teste buvo galima surinkti 24 taškus. Mažiausias surinktų taškų vidurkis 2008 metais (15,99), didžiausias – 2003 (19,29).

Lyginant metinių įvertinimų, valstybinio egzamino balų ir surinktų taškų vidurkių atitiktį, galima teigti, kad visų trijų parametrų kintimo tendencijos sutampa, rezultatai kinta švytuoklės principu: vienais metais pagal visus tris požymius rezultatai yra žemesni, kitais metais aukštesni, paskui vėl žemesni, dar kitais metais vėl aukštesni ir t. t.

Lyginant kiekvienais metais studentų surinktų taškų pasiskirstymą, išryškėja dvi tendencijos: 2003–2005 metais baigusių studentų rezultatų kreivė gerokai pasislinkusi maksimumo link, 2002 ir 2007–2009 metų abiturientų rezultatai labiau pasislinkę vidurio link. Šiek tiek nerimą kelia tai, kad 2008 ir 2009 metais nebuvo nė vieno studento, atlikusio užduotį be klaidų ar padariusio tik vieną klaidą. Visais metais dažniausiai klystama vertinant sakinių, kuriuose yra didžiųjų kalbos klaidų, taisyklingumą.

Penkios Jono Jablonskio recenzijos – penki Juozo Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatikos mokslo pradžiai“ leidimai

1. Juozo Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatikos: trumpo vadovėlio mokslo pradžiai“ pirmas leidimas buvo išspausdintas 1920 m. Kaune. Tai buvo atnaujintas, pataisytas ir papildytas ikikarinio Damijonaičio „Trumpos lietuvių kalbos gramatikos“ (pirmas leidimas 1909 m.) variantas. Be to, rašydamas vadovėlį, jis terminus, daugelį pavyzdžių ir pasakymų ėmė iš P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatikos“.

2. Pranešime aptariamos penkios Jono Jablonskio recenzijos dviem Juozo Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatikos mokslo pradžiai“ leidimams (antrasis – pataisytas pagal Jablonskio recenziją). Remiantis aprašomuoju ir lyginamuoju metodais stengiamasi parodyti, kokią įtaką Jablonskis padarė Damijonaičiui, tobulinant naujų „Lietuvių kalbos gramatikos mokslo pradžiai“ leidimų kalbą.

3. Pasirodžius pirmajam Damijonaičio gramatikos mokykloms leidimui, tais pačiais metais žurnaluose „Lietuva“ ir „Švietimo darbas“, o kitais metais (1921 m.) „Lietuvos mokykloje“ publikuojamos Jablonskio recenzijos, kuriose analizuojama minėta Damijonaičio gramatika. 1921 m. pasirodo antrasis Damijonaičio gramatikos leidimas, kuriame ištaisomos tik kai kurios korektūros klaidos. Tai neprasprūsta Jablonskiui pro akis ir 1922 m. „Lietuvoje“ pasirodo trečia Damijonaičio vadovėlio recenzija. Po kelerių metų, 1925 m., pasirodo trečiasis, jau atnaujintas Damijonaičio gramatikos leidimas ir labai greitai, 1926 m. „Švietimo darbo“ ketvirtame numeryje, publikuojama Jablonskio recenzija. Deja, tais pačiais metais Damijonaitis netikėtai miršta, todėl nebespėja pasinaudoti Jablonskio paskutinėje recenzijoje nurodytomis pastabomis, todėl visi tolesni septyni Damijonaičio gramatikos leidimai buvo taisomi tik leidėjų pastangomis.

4. Išanalizavus visas Jablonskio recenzijas akivaizdu, kad autoriui rūpėjo lietuvių kalbos gramatikos pradinei mokyklai *turinys, kalbos mokymo metodika, vadovėlių kalbos kokybė* ir *kalbos taisyklingumas*. Jis cituoja netaisyklingas vadovėlio užduotis, nurodo netaisyklingus terminus ir kitus

taisytinus kalbos dalykus (žodyno, žodžių darybos, sintaksės ir stiliaus klaidas), atkreipia dėmesį į vadovėlio struktūrą. Kai kurie dalykai, buvę paminėti Jablonskio, vis dėlto lieka nepakeisti (pvz., nėra prakalbos, turinio, nenurodyta, kuriam mokykliniam amžiui skirtas vadovėlis ir pan.). Ypač pirmojo leidimo recenzijose daugiausia dėmesio skiriama tiems dalykams, kurie turi atitikti mokinių amžių – nurodoma, kas, Jablonskio nuomone, tinka pradžios mokyklai ir ko trūksta, todėl siūlo vadovėlio autoriui labiau atsižvelgti į pradžios mokyklos kalbos mokslo programą, turėti prieš akis aiškią auditoriją.

5. Recenzijose aptariamus kalbos dalykus Jablonskis aiškina glaustai. Galbūt norėdamas taupyti laiką ir vietą, norėdamas duoti kuo daugiau taisyčių, jis nesileidžia į ilgas kalbas, plačiau komentuoja tik tokius taisyčius, kurie yra nauji, ankstesnėse recenzijose neminėti. Ilgiausios ir išsamiausios yra pirmoji ir paskutinė – jau atnaujinto leidimo – recenzijos. Jablonskis nieko netaiso neturėdamas svarių argumentų. Kai kuriuos dalykus pamini tarsi nekantriai, jei buvo apie tai pats rašęs arba pateikęs naujai savo kalbos mokslo knygose.

6. Trečiajame Damijonaičio gramatikos pataisytame leidime jau buvo pridėta naujų skyrių, pakeista vadovėlio struktūra. Tačiau ir šis leidimas sulaukė nemažai Jablonskio priekaištų, nes kai kurie jo siūlyti dalykai vis dėlto lieka nepakeisti (pvz., nėra prakalbos, turinio, nenurodyta tiksliai, kuriam mokykliniam amžiui skirtas vadovėlis ir pan.). Damijonaitis niekur nėra publikavęs savo kalbinių nuostatų, į recenzijas atsakė tik koreguodamas savo vadovėlius, todėl ne visada aišku, kodėl vienas pastabas priėmė, kitų ne. Galbūt tik iš dalies tai gali paaiškinti 1909 m. prie „Trumpos lietuvių kalbos gramatikos“ atitaisyčių pateiktas paaiškinimas, kad rašant šią knygėlę jam rūpėję daugiau pedagogijos reikalavimai negu filologijos išvedžiojimai.

7. Jablonskio įtaka Damijonaičio vadovėlių kokybei ir tobulinimui akivaizdi – Damijonaitis, rašydamas mokyklai skirtą gramatiką, ne tik rėmėsi Jablonskio „Lietuviškos kalbos gramatika“ (1901 m.), „Lietuvjų kalbos sintakse“ (1911 m.) ir „Lietuvių kalbos gramatika“ (1919 m.), bet ir taisė savo gramatiką, atsižvelgdamas į Jablonskio recenzijose nurodytas pastabas ir pateiktus pasiūlymus.

Jonas Jablonskis – varpininkas

Kalbant apie Jono Jablonskio bendradarbiavimą „Varpe“ dera prisiminti jo tautinės savimonės formavimosi kelią. Todėl pranešime primenamos tautinės nuostatos XIX a. II pusėje Marijampolės gimnazijoje, atkreipiamas dėmesys į tai, kas keitė šias nuostatas Jablonskiui studijuojant Maskvoje.

Pranešime lyginamas Jono Jablonskio ir Vinco Kudirkos ėjimas tautinės tapatybės link: kaip Kudirka tampa „Varpo“ ideologu, o Jablonskis – padėjėju ir rėmėju. Taip pat keliamas klausimas, kaip apibrėžtina sąvoka *varpininkas*: ar ji apima tik šio leidinio bendradarbius, ar ir jo rėmėjus, o gal ir „Varpo“ iškeltų vertybių puoselėtojus.

Kreipiamas dėmesys ir į tai, kuriais gyvenimo laikotarpiais Jablonskis buvo aktyvus varpininkas, o kada šis aktyvumas buvo menkesnis. Drauge bandoma atsakyti į klausimą, kokios priežastys lėmė tokius bendradarbiavimo „Varpe“ pasikeitimus.

Detaliau neanalizuojant, bandoma atskleisti Jablonskio santykį su kitais lietuvių kultūros veikėjais.

Pranešime analizuojama, kurios temos buvo svarbios Jonui Jablonskiui – „Varpo“ bendradarbiui ir kurios jo nuostatos išlieka svarbios ir XXI amžiaus inteligentijai.

**Jonas Jablonskis – vadovėlių mokykloms recenzentas:
Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos
Jablonskiui recenzuoti pavesti kūriniai**

Lietuvos švietimo ministerijos leidykla, veikusi 1919–1940 m. Kaune, buvo vienintelė valstybinė leidykla Lietuvoje, telkusi valstybės ir visuomenės veikėjus, rašytojus, pedagogus, mokslininkus. Joje bendradarbiavo: Juozas Tūbelis, Pranas Mašiotas, Juozas Vokietaitis, Antanas Vireliūnas, Bernardas Kodaitis, Pranas Dovydaitis, Antanas Busilas, Vincas Krėvė, Juozas Tumas-Vaižgantas ir kt. Leidykla leido vadovėlius mokykloms, juos derindama su mokyklų programomis, taip pat lietuvių ir užsienio autorių veikalus, organizavo knygų vertimą. Viena iš leidyklos funkcijų – užsakyti recenzentams parašyti vidines recenzijas, įvertinančias numatytą leisti knygą.

Pranešime aptariamas Jono Jablonskio indėlis į šio leidyklos recenzijų lobyną. Kalbininkas rašė daugiausia kalbinius veikalus vertinančias recenzijas. Jų nėra gausu, bet jose ryškėja pagrindiniai vertinamieji principai (kalbos norminimo, atitikties taisyklingumo kriterijams). Darbo įvairiose leidyklose Vilniuje patirtis padėjo Jonui Jablonskiui profesionaliai vertinti leidyklos užsakytus kūrinius. Recenzijose regime puikų kalbininko profesinį pasirengimą, siekį teikti pirmenybę kalbos taisyklingumo kriterijams, polinkį į polemiką.

Pranešime siekiama kiek pažvelgti į recenzento J. Jablonskio ir recenzento J. Tumo-Vaižganto, kurio „Aukštaičių vaizdelius“ kalbininkas yra redagavęs, paraleles ir akcentuoti polemines nuostatas.

Jono Jablonskio dėmesys stiliui

Jonas Jablonskis rašytojų kalbos klaidas taisė kartu su stiliaus klaidomis ir trūkumais, pamažu formuodamas ir stilistinio bendrinės kalbos norminimo kriterijus. Ne tik geras gimtosios kalbos jausmas, jos normų išmanymas, bet ir kitų kalbų mokėjimas, klasikinis filologinis išsilavinimas padėjo Jablonskiui eiti tiesiu tinkamesnio, tikslesnio sinonimo, etiškesnio stilistinio varianto ieškojimo ir siūlymo keliu.

Jablonskis taisydavo pastebėtus stiliaus trūkumus *tinka/netinka*, *aišku/neaišku*, *suprantama/nesuprantama*, *žmoniška/nežmoniška* požiūriu. Tai atsispindi jo straipsnių ir recenzijų komentaruose apie rašytojų – prozininkų, vertėjų, poetų, kaip jis vadino, „eiliarašių“ – kūrinių kalbą ir stilių (*labiau tiktų, man rodos; pažymėtuosius pasakymus galėtų atstoti, rodosi, ir šiokie žodžiai; pabrauktųjų posakių vietoje lyg labiau tiktų mūsų žmonėms sakymai; be tų „piktų dagių“... sakiniai būtų daug aiškesni, suprantamesni, žmoniškesni...).*

Vertindamas kūrinių kalbą ir stilių, Jablonskis pirmiausia kreipė akis į minties turinio logiką (tai klasikinės retorikos *conditio sine qua non*), todėl peikė prasimanytus, perdėm nuo gyvenimo tikrovės nutolusius vaizdus. Jo sveikas protas net pasakose nepriimdavo tokių stilistinių „puošmenų“, kurios prieštarauja mąstymo logikai. Kitaip tariant, kad tekstas būtų stilingas, pirmiausia jis turi būti išmintingas, kaip jis mėgo sakyti, žmoniškas. Ypač didelį dėmesį Jablonskis kreipė į vaikams skirtų leidinių kalbą, rūpinosi, kad autoriai „nešipintų“ jų kalbos ir stiliaus jausmo, kad vaikai nuo mažens mokytųsi sveikai mąstyti.

Stilistikos klausimus Jablonskis lietė jautriai, sakydamas, kad jie nėra jam pačiam visiškai aiškūs, pripažindamas rašytojų ir literatūros dėstytojų teisę į stiliaus įvairovę. Kalbininko mintis, kad rašytojų kalbos taisytojas turėtų ir visas tarmes mokėti, ir suprasti, kur, kada, kieno, kodėl ir kokio išsilavinimo skaitytojui žodis ar jo forma vartojami, kas kuriuo klaidingu pasakymu iš tiesų norėta pasakyti, aktuali ir šių dienų funkcinės stilistikos mokslui.

Vadovaudamasis žmoniškumo, nešališkumo ir teisingumo kriterijais, jis kėlė nežmoniškos raštų etikos ydas, davė lietuvių etinės stilistikos pradmenis, parodė konkretų pavyzdį, koku stiliumi rašyti kalbos mokslo, kultūros, socialiniais klausimais, kaip kultūringai ir etiškai kritikuoti pastebėtus trūkumus ir polemizuoti net su griežčiausiais oponentais.

Jablonskis rašė ne monografijas ar studijas, o dažniausiai trumpus straipsnelius ir recenzijas laikraščiams, plačiai visuomenei. Apibūdinant paties Jablonskio stilių, galima pasakyti, kad kalbos klausimais jis rašė populiariu dalykiniu moksliniu stiliumi, objektyviai, santūriai, neutraliai. Net į šiurkščiausius įžeidinėjimus Jablonskis atsakydavo rimtai, drąsiai, dalykiškai, pilietišškai atsakingai, niekada nešmeiždamas kito žmogaus. Retkarčiais atsakymuose „neblusininkams“ oponentams jo stilius suspindėdavo santūriu inteligentiškos asmenybės šmaikštumu ir sąmojingumu. Tai paneigia oponentų mintį, kad jis buvęs tik sausas pedantas, jų žodžiais, kalbos susintojas.

Aptartieji Jablonskio stiliaus bruožai rodo, kad autorius buvo tikras mokslininkas, išsilavinusi, aukštos kultūros, etiška asmenybė. Sąžiningumas, moralumas, objektyvumas, teisingumas jam buvo svarbiausi profesionalumo kriterijai ir diskusijos su oponentu principai. Tik perskaičius kalbininko raštus, galima suprasti, koks taiklus, nė kiek neperdėtas Vydušo pasakymas, virtęs plačiai vartojamu aforizmu: „Jablonskis – lietuvių kalbos sąžinė“.

Pirmosios lingvistinės stilistikos kūrėjas, ištikimas Jono Jablonskio tradicijos tęsėjas Juozas Pikčilingis gebėjo net ir iš fragmentiškų kalbininko redakcinių taisymų komentarų, kurie jam buvo tikra praktinės stilistikos mokykla, pasirinkti naudingas medžiagas stilistikos mokslui.

Turtingais Jablonskio raštais ligi šiol remiasi lietuvių kalbos stilistai ir vis dar randa neatskleistų, naudingų dalykų stilistikos mokslui ir praktikai.

Jono Jablonskio kova su lietuvių spaudos draudimu

1. „Dažnas pasako, kad Jablonskis buvęs tik kalbininkas, kad jam nerūpėjusi nei politika, nei visuomenės gyvenimas. Netiesa. Jam rūpėdavo visa, kas liedsavo lietuvių likimą, labiausiai, žinoma, jų kalbą ir raštus.“ (Antanas Smetona)

2. 1864–1865 m. pradėtas lietuvių spaudos draudimas buvo dangstomas noru lietuvius atitraukti nuo lenkų, tačiau caro valdininkams rūpėjo lietuvių tautą asimiliuoti, atkurti esą kažkada buvusią vientisą rusų valstybę, kurioje kalbėta ir rašyta rusiškai.

3. Jablonskis įsitraukė į kovą ir prieš polonizaciją, prieš spaudos draudimo idėjinius pamatus, tiesiogiai įrodinėjo kirilicos netikimą lietuvių raštui, aktyviai dalyvavo draudžiamojame lietuvių spaudoje. Ta kova persmelkė jo tris dešimtis pedagoginės ir mokslinės veiklos metų. Kita vertus, carinės santvarkos nuostatai ir tiesioginės jos valdininkų represijos lamdė paties Jablonskio gyvenimą.

4. Galutinai Jablonskis apsisprendė paskirti savo gyvenimą lietuvių kalbai ir dirbti lietuviybės labui, kai 1885 m. baigęs Marijampolės gimnaziją, pradėjo studijuoti Maskvos universitete. Apsisprendimą lėmė: 1) lietuvių studentų būrelio veikla, 2) lietuvių kalbos svarbą mokslui išskėlusią ir caro politikos mažai paisiusių dėstytojų F. Koršo, F. Fortunatovo, V. Milerio ir kitų įtaka, 3) pagaliau sulaukta nelegaliai pradėjusi eiti „Aušra“. Ypač didelį įspūdį Jablonskiui paliko Fortunatovo dėstomas lietuvių kalbos kursas.

5. Nuo 1883 m. dar studentas Jablonskis pradeda siuntinėti korespondencijas „Aušrai“, kuriose rašo, kad draudžiama lietuvių spauda nemažina valstiečių polonizacijos. Kartu jis ima bendradarbiauti liberalioje rusų spaudoje. Čia sukritikuoja kažkokio p. B. mintį, jog visi lietuvių kalbos garsai gali būti žymimi rusiškais raidėmis; tam p. B. siūloma paimti į rankas bent Maskvos universiteto profesorių Fortunatovo ir Milerio kirilica išleistas lietuvių liaudies dainas, kuriose tekę griebtis ir lotyniškų, ir naujai sugalvotų raidžių. Lietuviai priešinosi rusų raidynui, be kita ko, ir dėl to, kad jie įpratę prie lotyniškų raidžių ir kad rusiškas raides *vartoti*

įsakyta. Be to, lotyniškomis raidėmis rašą viso pasaulio lingvistai.

6. Baigęs Maskvos universitetą Jablonskis trejus su puse metų veltui ieškojo mokytojo vietos Vilniaus, Varšuvos ir kitose mokslo apygardose – jam, lietuviui ir katalikui, tokios vietos neduota. Tekę verstis atsitiktiniais darbais (korepetitoriaus, teismo raštininko ir kt.).

7. Per pažintis 1888 m. rudenį pagaliau gavo gimnazijos mokytojo vietą Mintaujoje. Dėstė lotynų ir graikų kalbas. Čia Jablonskių namai tampa lietuvių moksleivių ir šviesuomenės kultūros židiniu, čia vyksta slapti varpininkų susitikimai. Jablonskis ima daug rašyti V. Kudirkos redaguojamam „Varpui“. 1890–1894 m. jis parašo ne mažiau kaip 24 straipsnius, į šį darbą įtraukia ir savo palaikomą „Literatūriškąją draugiją“. Ne vienas Jablonskio straipsnis „Varpe“ – ištisa mokslinė recenzija ar kalbos studija. Jam rūpėjo ir archeologijos bei istorijos darbai. 1893 m. apybraiža – „Medega sintaksiui“. Mintaujoje Jablonskį aplankydamo ir knygnešys Jurgis Bielinis. Daugiapusė Jablonskio veikla Mintaujoje, ypač jo įtaka moksleiviams ir jaunimui, atkreipė žandarų akis ir jis buvo iškeldintas toliau nuo Lietuvos – į Taliną (Revelį).

8. Talino gimnazijoje Jablonskis pirmiausia pasinėrė į pedagoginį ir mokslinį darbą – Petrapilio Mokslų akademijos pavestas, ėmėsi redaguoti A. Juškos žodyną, 1900 m. parašė pirmąją praktinę lietuvių kalbos gramatiką, kuri 1901 m. nelegaliai išleista Tilžėje P. Kriaušaičio slapyvardžiu. Čia Jablonskis įsitraukė į Geografų draugijos veiklą, žurnale „Živaja starina“ paskelbė naujų dialektologijos duomenų, kitų autorių darbuose rastų klaidų tarmių vartosenos faktų pataisymų.

Taline Jablonskį pasiekė žandaro Vonsiackio atliekamų Palangoje lietuvių kratų aidas – užuominos apie Jablonskio dalyvavimą draudžiamoje veikloje. Kratomi Taline Jablonskių namai. Rasti keli ranka rašyti užrašai, kurie pavadinti „daiktiniais įrodymais“. Pradėta kurpti Jablonskiui bylą, iškilo pavojai jo mokytojo darbui.

9. Įvairiais mokslo reikalais susirašinėjęs su rusų kalbininkais akademikais Feodoru Koršu, Filipu Fortunatovu, Aleksandru Šachmatovu, su žurnalo „Živaja starina“ redaktoriumi Vladimiru Lamanskiu, Jablonskis aprašė jam metamus kaltinimus ir tikėjosi jų užtarimo. Ypač svarbiu kaltinimu laikytas vienas raštelis su žodžiais „užuos kokį niekniekį šungalviai, ir sveikas dingęs“. Jablonskis pabrėžė, kad tas raštelis niekada ir niekur nebuvo išsiųstas ir niekur nebuvo išspausdintas. Vadinasi, jis tiesiogiai nesikirtęs su spaudos draudimo įstatymu. Itin karštai šokęs jį ginti F. Koršas.

Deja, Jablonskis vis dėlto buvo nubaustas administraciniu būdu – suvaržytos jo galimybės laisvai važinėti, atiduotas policijos priežiūrai ir ištremtas į Pskovą (visa Jablonskio bylos medžiaga paskelbta 1971 m. „Kalbotyros“ 23 (1) tome A. Piročkino straipsnyje). Vėliau bausmė Jablonskiui sušvelninta – jam leista gyventi Šiauliuose ir toliau tęsti A. Juškos žodyno redagavimą.

10. Spaudžiant rusų mokslininkams ir pažangesnei šviesuomenei, pagaliau ir rusų valdininkams pasidarė aišku, kad lietuvių spaudos draudimas yra visiškai beprasmiškas – 1904 m. gegužės 7 d. caro įsakymu tas draudimas buvo panaikintas. Tai Jablonskiui, kaip ir visiems kitiems su tokia negirdėta kultūrine priespauda įvairiais būdais kovojusių būriams žmonių, teikė tam tikrą palengvėjimo pojūtį. Tačiau laukė dar sunki kova dėl lietuvių kalbos teisių mokyklose, daugybė visuomenės tolesnio tautinio žadinimo darbų.

11. Jablonskis ėmėsi energingai dirbti Vilniuje pradėtuose leisti lietuviškuose laikraščiuose – „Vilniaus žiniose“, „Lietuvos ūkininke“ ir kt. Kaip atsvarą legaliems lietuvių laikraščiams caro administracija Kaune ėmė leisti du naujus laikraščius – „Kovenskių telegraf“ ir „Sieverno zapany telegraf“. Kova dėl lietuviybės tęsėsi.

Petras Būtėnas – Jono Jablonskio darbų tęsėjas kalbos kultūros srityje

Kalbininkas ir pedagogas Petras Būtėnas buvo Jono Jablonskio mokinys Voroneže (1915–1918 m.) ir Kauno universitete (1922–1924 m.). Mirus Kazimierui Būgai ir Jonui Jablonskiui dėl sveikatos atsisakius šioje aukštojoje mokykloje dėstyti, Būtėnas, negavęs Švietimo ministerijos stipendijos studijoms užsienyje, nuo 1925 m. sausio 1 d. atvyko dirbti lietuvių kalbos mokytoju į Panevėžio mokytojų seminariją. Nuo to laiko Būtėnas ir pradėjo aktyviai bendradarbiauti įvairiuose Lietuvoje mokyklos ir visuomenės švietimo reikmėms ėjusiųose periodiniuose leidiniuose.

Atrodo, kad iki šiolei jo darbai kalbos kultūros srityje išsamiau nebuvo aptarti ir mokslškai įvertinti. Todėl pranešimo tikslas – analitiškai pristatyti Būtėno XX a. trečią–penktą dešimtmečiais parašytus ir įvairiuose periodiniuose leidiniuose išspausdintus straipsnius, taip pat įvertinti jų svarbą tuometinės ir vėlesnės lietuvių kalbotyros kontekste.

Kartu atkreiptinas dėmesys, kad pirmieji Būtėno praktinio pobūdžio straipsniai kalbos kultūros klausimais buvo išspausdinti 1925 m. „Lietuvos“ dienraštyje. Šio leidinio skyrelyje „Mūsų kalba“ aktualiais rašybos ir kalbos vartosenos klausimais jis ne tik diskutavo su įvairiais oponentais – A. Jakštu, B. Kantvydžiu (Z. Kuzmickiu), Pr. Skardžiumi, J. O. Širvydu ir kt., – bet ir pats gausiai taisė tuometinėje inteligentų kalboje, periodikoje ir mokinių rašto darbuose randamas kalbos klaidas. Šalia jų visada su argumentuotais teoriniais paaiškinimais nurodydavo ir vartotinus variantus. Dažnai savo įžvalgas dalykiškai paremdavo Kuršaičio, Jauniaus, Būgos ir Jablonskio darbais arba gimtosios šiaurės aukštaičių panevėžiškių tarmės duomenimis.

1926 m. jis kartu su L. Kuodžiu tvarkė „Mūsų kalbos“ skyrelį – „Lietuvos mokyklos“ priedą. 1927–1928 m. Būtėnas – aktyvus „Panevėžio balso“ bendradarbis, „Kalbos kertelės“ įkūrimo iniciatorius ir autorius. Jo rūpesčiu pastarasis dienraštis tapo pirmuoju ir vieninteliu tuometinėje Lietuvoje nuolat kalbos kultūros problemas gvildenusiu regioninės spaudos leidiniu.

Be to, „Panevėžio balse“ Būtėnas išspausdino ne vieną straipsnį ir miesto visuomenę supažindino su svarbiausiais savo mokytojo Jablonskio darbais. Iš jų visus kvietė mokytis tobulos ir taisyklingos gimtosios kalbos. Tad Būtėno darbų svarba norminant bendrinę lietuvių kalbą ir aktualizuojant bei populiarinant Jablonskio kūrybinį palikimą yra neabejotinai svarbi.

Skolu nosaukumu normēšanas problēmas Latvijā

Izglītības iestāžu nosaukumi citu starpā ir īpaši, jo tie atspoguļo visu izglītības sistēmu, nosaucot iestāžu tipus, pakāpes, specializāciju, vietu u. tml.

Tā ir attīstībā esoša sistēma, kuras dinamiku nosaka valodisku un ekstralingvistisku faktoru kopums; vienlaicīgi izglītības iestāžu nosaukumi atspoguļo nacionālās kultūras vērtības un tautas vēsturi. Situāciju izglītības iestāžu nosaukumu veidošanas (arī pārveidošanas) jomā nosaka objektīvie procesi valstī un sabiedrībā, to ietekmē arī dažādi valsts varas institūciju lēmumi, likumi, noteikumi u. tml.

Pētījuma gaitā gūtās atziņas ļauj secināt, ka Latvijā izglītības iestāžu nosaukumu veidošanai līdz šim nav pievērsta vajadzīgā uzmanība. Ir vērojamas pretrunas gan normatīvajos dokumentos, gan pašā nosaukumu veidošanas praksē.

Analizējot mūsdienu izglītības iestāžu nosaukumu **nomenklatūras vārdus**, var konstatēt, ka pārmaiņas tajā galvenokārt notiek ekstralingvistisku ietekmju rezultātā. Dažkārt netiek veikta rūpīga iestādes nosaukumā iekļautā nomenklatūras vārda jēdzieniskā satura analīze. Šīs neprecizitātes atspoguļojas arī likumdošanas aktos, piemēram, lietojot sinonīmisku nomenklatūru vienas izglītības pakāpes apzīmēšanai: *arodoidusskola, profesionālā vidusskola, tehnikums*.

Pētot **diferencētājdaļā** izmantotos elementus, būtisks ir jautājums par to daudzumu (pārdaudzumu) un nepieciešamību iestādes nosaukumā, nozīmi tā satura būtiskā/nebūtiskā izteikšanā jeb nomenklatūras vārda/vārdkopas raksturošanā.

Diferencētājdaļa nosaukumā pieļauj dažādus variantus, resp., diferencētajelementus. Tajā ir konstatēta norāde par administratīvo iedalījumu un skolas atrašanās vietu, piem., *Ludzas pilsētas ģimnāzija*, dzimumu, piem., *Vācbaltu zēnu ģimnāzija*, tautību, piem., *Š. Dubnova Rīgas Ebreju vidusskola*, goda nosaukumu, piem., *Draudzīgā Aicinājuma Liepājas pilsētas 5. vidusskola*, personvārdu, piem., *Kandavas Kārļa Milenbaha vidusskola*, specializāciju, piem., *Rēzeknes logopēdiskā internātpamatskola*, nu-

merāciju, piem., *Gulbenes 2. vidusskola* u. tml.

Nosaukumu devēji nereti ir centušies tajā iekļaut visus skolu raksturojošos elementus, veidojot nosaukumus ar īpaši sarežģītu struktūru un liekvārdības pazīmēm, piem., *Ugunsdrošības un civilās aizsardzības koledžas Ugunsdzēsēju un glābēju profesionālā skola*. Garie nosaukumi rada problēmas lielo burtu lietojumā. Pēc uzbūves līdzīgos nosaukumos tie ir lietoti dažādi, neievērojot konsekvenci.

Daži nosaukumu devēji centušies lietot abreviatūras. Ērti saīsinātais nosaukums izmantojams vairākpakāpju nosaukumā, piem., *Starptautiskā CIDESCO Rīgas Kosmētikas skola, Privātā vidusskola ĀBVS*, tomēr šādi nosaukumi rada izrunas un satura uztveres problēmas: 1) nav zināma abreviatūru nozīme un cilme, 2) parasti šie saīsinājumi (līdzīgi arī simboliskie nosaukumi) ir nelokāmi un atrodas nosaukuma beigās, tādējādi apgrūtinot nosaukumu locīšanu ikdienas saziņā.

Veidojot nosaukumus no diviem vai vairākiem vārdiem, vajadzētu vienoties arī par raksturotājvārdu secību, ja nosaukumā tiek izmantoti vienādi elementi, piem., *Oskara Kalpaka Rudbāržu pamatskola* (kā ieteikts norādījumos), nevis *O. Kalpaka Rīgas Tautas daiļamatu pamatskola* vai *Meirānu Kalpaka pamatskola*.

20. gadsimta 90. gadu sākumā (jau pēc neatkarības atgūšanas) tika pārskatīti nosaukumu veidošanas normatīvie dokumenti, atbildību par iestādes dibināšanu un nosaukuma veidošanu likums uzticēja tās dibinātājam.

Iegūtie pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka nosaukums parasti atspoguļo **nosaukuma devēja** izpratni par kultūras un vēstures notikumiem, tautību, intereses, kā arī noteiktā laika posmā sabiedrībā (vai kādā tās daļā) akceptētos uzskatus par to, kas ir moderns, oriģināls un laikmetīgs, piem., *Informācijas sistēmu menedžmenta augstskolas vidusskola „PREMJERS”*.

Mainoties ekstralingvistiskajiem faktoriem (piem., vēsturiskā nosaukuma atjaunošana, teritoriālā reforma, skolu apvienošana), nosaukumi tiek mainīti, t. i., gan nomenklatūras vārds, gan to raksturojošie elementi, piemēram:

1920. gadā *Valmieras Valsts vidusskola*

1925. gadā *Valmieras Valsts ģimnāzija*

1940. gadā *Valmieras vidusskola*

1949. gadā *Valmieras 11 varoņu komjauniešu vidusskola*

1960./61. mās. gadā *Valmieras 11 varoņu komjauniešu politehniskā darba ražošanas vidusskola*

1965. gadā *Valmieras 11 varoņu komjauniešu vidusskola*

1990. gadā *Valmieras 1. vidusskola*

1996. gadā *Valmieras ģimnāzija*

2003. gadā *Valmieras Valsts ģimnāzija*

Tā kā katra nosaukuma maiņa ietver vairākus būtiskus faktoros, tad perspektīvā vēlams izstrādāt stabilus skolu nosaukumu modeļus.

Konstancijos ir Jono Jablonskių šeima: Jonas Jablonskis proanūkių akimis

Šiomet gruodžio 30 dieną pažymėsime kalbininko Jono Jablonskio 150 metų gimimo sukaktį, o vasario 23 dieną sukako 80 metų nuo jo mirties.

Minint Jono Jablonskio šešiasdešimtmetį, 1920 m. pasirodė amžininkų atsiminimai „Lietuvos mokykloje“; o po mirties kalbininkui pagerbti skirtas „Kalbos“ žurnalo sąsiuvinis. Atsiminimus rašė buvę mokiniai, bendražygiai, bendraminčiai. Jono Jablonskio darbų sekėjas kalbininkas Juozas Balčikonis parengė ir išleido „Jablonskio raštų“ penkiatomį (1932–1936) su „Trumpu gyvenimo aprašymu“. Tarybiniais metais apie kalbininką išspausdinti kelių autorių atsiminimai daigiatomio leidinio „Literatūra ir kalba“ I tome, taip pat periodiniame leidinyje „Mūsų kalba“. Išsamiausią Jono Jablonskio gyvenimo ir darbinės bei kalbinės veiklos apžvalgą parengė literatūrologas, kalbos istorikas Arnoldas Piročkinas. Pamečiui (1977, 1978) pasirodė knygos „Prie bendrinės kalbos ištakų“ ir „J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas“, kiek vėliau „Jono Jablonskio laiškai“ (1985) bei „Straipsniai ir laiškai“ (1991).

Augau senelių Julijos Jablonskytės ir Tado Petkevičių namuose, kur pati aplinka, paveikslai, knygos, daiktai įtaigiai bylojo atmintin įsispaudusius pasakojimus. Jonas Jablonskis tuose namuose niekada negyveno, tik probobutė Konstancija Jablonskienė, jau našlė būdama, praleido paskutinius 18 gyvenimo metų. Nesiruošiau rašyti knygos apie prosenelius, su kuriais prasilenkiau šiame gyvenime ne vienus metus, tačiau...

Jonas Jablonskis dirbo įvairiose vietose, beveik visada už Lietuvos ribų: Mintaujoje, Revelyje, iš ten buvo ištremtas į Pskovą, paskui neilgam buvo lemta sugrįžti į Lietuvą – Šiaulius, Vilnių, Panevėžį ir vėl teko kraustyti į Brestą, Gardiną, Veližą, Voronežą. Tokia nerami buvo gyvenimo kelionė iki sugrįžtant į Nepriklausomą Lietuvą jau invalido vežimėlyje. Įvairiose gimnazijose Jonas Jablonskis dėstė klasikinės kalbas, o likusį laiką beprotiškai darbavosi gimtosios kalbos labui. Tiktai vasaros metą Jablonskių šeima visad parvykdavo į Lietuvą atostogų, tačiau Tėvas ir čia dažnai ne kartu būdavo, rinko žodžius, redagavo, rašė gramatikas, straipsnius.

Jablonskių namuose buvo jaučiama nuolatinė darbo su knyga dvasia. Konstancija Jablonskienė vertė knygas, perrašinėjo vyro rankraščius, vėliau nuo mažumės taip pat buvo įtraukti į vertimo darbus.

Knygos „Konstancijos ir Jono Jablonskių šeima“ pagrindą sudaro laišškai ir amžininkų atsiminimų ištraukos, kai kurie dokumentai. Didžiausia yra epistolinė dalis, kuriai parengti tik trumpi komentarai, gausiai papildyti nuotraukomis.

Šeimai adresuotiems Jablonskio laiškamis laikas buvo negailestingas, beveik visai nėra korespondencijos tarp žmonos ir vyro. Gyvenant kartu, laiškų ir nelabai turėtų būti, tačiau šios šeimos gyvenimas buvo kitoks, – jie ne tik buvo priversti dažnai keisti gyvenamąją vietą, bet ne sykį teko ir gyventi atskirai. Iš užuominų kitose korespondencijose akivaizdu, kad laiškų turėtų būti tikrai nemažai. Deja, mūsų laikus pasiekė du trumpučiai Jono Jablonskio laiškėliai žmonai, net be kreipinio ir parašo, ir tik vienas Konstancijos Jablonskienės laiškėlis, rašytas vyrui. Žinome, kad vienas į kitą jie kreipdavosi „Žmogau“, nors Jablonskių duktė Julija sykį buvo labai nustebusi, aptikusi mamos laišką Tėvui su kreipiniu „Jonai“.

Palankesnis likimas buvo Jono Jablonskio korespondencijai vyriausiajam sūnui Konstantinui, kuris išsaugojo didžiumą tėvų jam rašytų laiškų. Tėvo laiškai sūnui beveik visi skelbti A. Piročkino parengtoje publikacijoje, tačiau norėta juos išskirti grynai šeimyniniame kontekste. Iš 1908–1917 m. laikotarpio žinomi 35 Jono Jablonskio laiškėliai Konstantinui Jablonskiui, nors jų turėtų būti daugiau. Visur kreipinys „Vaikeli“, visur jausti meilė ir rūpestis, nors laiškėliai labai dalykiški, apie reikalus, vertimus, darbus, raginimai vykdyti priedermes ir nesutežti, dirbti lietuvybei.

Visa kita A. Piročkino skelbta kalbininko korespondencija labai dalykinė, joje maža užuominų apie šeimą. Išimtį sudaro tik Jono Jablonskio laiškai Kazimierui Jokantui, kažkada buvusiam mokiniui, vėliau artimam bičiuliui, su kreipiniu „Brolau“. Jie rašyti pastarajam pakliuvus į dvasines gyvenimo kryžkeles, galvojant kurti šeimą. Tąkart Jonas Jablonskis surašė savo nuostatas apie šeimą, atsivėrė kalbėdamas savo pavyzdžiu.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi net 73 Konstancijos Jablonskienės laiškai, rašyti sūnui Konstantinui, apimantys 1909–1917 m. laikotarpį, adresuoti studentui į Peterburgą ir Maskvą. Šiuose laiškuose surašytas beveik tikras šeimos dienoraštis, juose randame pastebėjimų apie vyro – tėvo darbus, sveikatą, nuotaikas... Laiškuose ne dejonės, tik meilė ir rūpestis, kartais reiklus

mamos pabarimas, visada kreipinys „Kastuliuk“, o pabaigoje: „Visi Tave mylime ir žinėlės laukiame“, „Rašyk“, „Bučiuoju, parašyk“.

Į šeimos istoriją kilo mintis sudėti nors dalį tų nekrologų, kurie padėjo Joną Jablonskį į paskutinę kelionę. Paliko didelį įspūdį straipsnių gausa ir mintys. Tai lyg atviri laišakai, rašyti visos lietuvių tautos. J. Jablonskiui mirus, „Lietuvos aidas“ rašė: „Daug yra pas mus nusipelnusių vyrų tėvynei. [...] Visus juos mes turim gerbti ir sekti jų pavyzdį. Bet vis dėlto Kriaušaičiui-Rygiškių Jonui-Jablonskiui pridera ypatinga pagarba. Jis kovojo, jis statė mūsų kultūros, mūsų tautos kertinį akmenį – kalbą. Jis ne metus kitus, ne dešimts dvidešimts metų, bet visą savo gyvenimą paaukėjo mūsų kalbai. Jis dirbo ne tarnybą eidamas, ne už pinigus, ne už ordinus ir ne dėl garbės.“

Knyga – apie Konstancijos ir Jono Jablonskių šeimą, apie juos pačius ir apie jų vaikus – dukras: Oną Landsbergienę, vėliau garsią okulistę, ir Juliją Petkevičienę, tapytoją, teisininko Tado Petkevičiaus žmoną, sūnus: Konstantiną – istoriką, Vytautą – Lietuvos aviacijos kapitoną, ir Joną Jablonskį jaunesnįjį – diplomata, sušaudytą 1941 m. Knygoje iš šeimos archyvo atgyja ir kiti Jablonskių bei Sketerių giminės, – tarp jų iškilus daktaras, rašytojas Adomas Sketeris, teisininkas Motiejus Čepas. Prie šeimos rato priskirti ir artimiausi bičiuliai: Jono Bulotos, Prano Mašoto, Motiejaus ir Marijos Lozoraičių, Konstantino ir Ripsimės Glinskių šeimos, Sofija Čiurlionienė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Kazimieras Jokantas. Maloniai nustebino Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne saugomi du Konstancijos Jablonskienės laišakai Karoliui Pševlockiui. Siekiant per paties rašiusiojo tartą žodį pristatyti šeimos ratą, pasinaudota kartais labai fragmentiškomis žinutėmis.

Jonas Jablonskis, 1919 m. kalbėdamas apie Prano Mašoto knygėlę „Ir aš mažas buvau“, tarsi paaiškino ateityje ir provaikaitės darbą: „Visas šis apsakymėlis bus šių dienų jaunimui gana įdomus. Jis ras sau vietos, mums rodosi ir tuščiuose šių dienų mokinių knygynuose. Jo amžius bus, tur būt gana ilgas. Jis sužadins, tikimės, ir daugiau mūsų senių – pamėginti savo būtyjų dienų atsiminimus apsakyti... bent tolimesnioms jų kartoms.“

Jablonskių duktė Julija Petkevičienė, pati jau garbaus amžiaus būdama, labai aiškiai ir taikliai prisiminė: „Mano tėvas buvo visur labai griežtas ir reiklus... Ilgą laiką gyvenome ne tarp lietuvių, todėl kartais kalbant įsiterpdavo koks svetimas žodis. Visuomet gaudavom barti, kad jau nebe-mokam pasakyti lietuviškai. Todėl saugodavomės, kad neišsprūstų netin-

kamas pasakymas. [...] namie visuomet sėdėdavo apsikrovęs knygomis ir įvairiais rankraščiais, o mes tuo tarpu gretimame kambaryje stengdavomės netriukšmauti ir kalbėdavomės pusbalsiu, nes tėtė dirba“.

Jono Jablonskio asmens portretą norėtusi papildyti dviejų jo buvusių mokinių mintimis:

„O ir mokiniai žinodavo jį buvus opozicijos vadu pedagogų taryboje: ko nei rusai mokytojai nedrįsdavo pasakyti direktoriui, jis turėdavo drąsos pasakyti. [...] Kilus svarbesnių klausimų vienas kuris nueidavo į Jablonskį pasitarti, nes jis buvo autoritetas visiems.“ (Antanas Smetona)

„Jo įtaka moksleiviams buvo tačiau labai didelė: sekė ne tiek jo žodžiais – žodžių jis buvo šykštus, – kiek gyvu pavyzdžiu. [...] Tylus, rimtas, taktingas, su savo žodžiais visuomet labai skaitydavos ir vėjais jų neleisdavo. [...] Jaunuomenei visame kame švietė pavyzdžiu. Žinomas buvo jo didis patriotizmas, kuriuo jis užkrėsdavo kiekvieną lietuvį, nors kiek turėjusį savyje idealizmo“: (Kazimieras Jokantas)

Bendrinės kalbos normintojai skaitmeninio modernizmo sąlygomis

Bendrinės kalbos norminimas Lietuvoje visą šimtmetį yra gana ryški ir bene geriausiai visuomenės matoma kalbotyros sritis. Todėl ir kalbininkai žmonėms – pirmiausia tie, kurie rūpinasi kalbos taisyklingumu. Deja, pastaruoju metu išlaisvėjusi visuomenė kalbininkams negaili neigiamų žodžių dėl dabartinės kalbos politikos ir konkrečios norminamosios veiklos. Tokia padėtis skatina pažvelgti į dabarties normintojus ir panagrinėti jų darbą iš vidaus, juolab kad tokių tyrimų beveik neturime.

Pranešime pirmiausia apžvelgiama, kaip nuo Jono Jablonskio laikų pasikeitė bendrinės lietuvių kalbos normintojų samprata: nuo autoritetingos asmenybės, vėliau – organizuoto kolektyvo (prieškarinėje Lietuvoje susibūrusio į Lietuvių kalbos draugiją) iki valstybinių kalbos mokslo, kalbos norminimo ir priežiūros institucijų (dabartinėje Lietuvoje – Lietuvių kalbos institutas, aukštųjų mokyklų katedros, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Valstybinė kalbos inspekcija ir kt.).

Antra, iškeliamos šiuo metu bendrinės lietuvių kalbos normintojams aktualios problemos. Dabartinė globalizacija, internetizacija ir sparti naujųjų informacinių technologijų raida, taip pat įvairios, dažnai iki kraštutinumų išaugančios ideologijos (feminizmas, politinis korektiškumas ir pan.) kalbos normintojams kelia naujų uždavinių ir verčia galvoti, kaip keisti ir kur kreipti bendrinės kalbos planavimo ir priežiūros veiklą. Dalis visuomenės jau yra visai kitokia ir gyvena kitokiame pasaulyje nei prieš porą dešimtmečių, ryškiai keičiasi ir kalbinės nuostatos, todėl tradicinės norminamosios veiklos priemonės vis labiau ima nebeatitikti naujų poreikių.

Šiuo metu Lietuvoje bendrinės kalbos normintojams aktualūs tokie dalykai:

- mokslinis kodifikacijos pagrindas: kodifikacijos teorija ir jos santykis su tradicija;
- vartosenos padėties tyrimai, į juos įtraukiant ir įvertinant internete funkcionuojančius medialektus;

- kodifikacijos proceso organizavimas (kodifikacijos kaita ir kryptis prie kalbos planavimo);
- normų sklaida ir ryšiai su bendrinės kalbos vartotojais,
- kalbos planavimo specialistų rengimas ir norminamojo darbo tęsimas.

Ieškant būdų, kaip kalbos normintojų veiklą priartinti prie visuomenės poreikių, remiamasi šiuolaikinio britų kultūrologo Alano Kirby (Alan Kirby) pasiūlyta skaitmeninio modernizmo (angl. *digimodernism*), kuris pastarąjį dešimtmetį akivaizdžiai keičia postmoderniosios vartotojų visuomenės stereotipus, sampratą.

Skaitmeninis modernizmas kultūros pokyčius sieja su skaitmeninio teksto vaidmens išaugimu privačiame ir viešajame gyvenime, nes naujosios informacinės technologijos iš esmės pakeitė autoriaus, adresato (skaitytojo) bei teksto prigimtį ir jų santykius. Skaitmeninio modernizmo apraiškos sudaro prielaidas kurti kokybiškai naujus kalbos norminamuosius produktus ir suteikia itin palankias sąlygas įtraukti aktyviausius visuomenės narius į bendrinės kalbos normų kūrimo ir palaikymo procesą.

Literatūra

- Kirby A. 2006: The Death of Postmodernism And Beyond. – In: *Philosophy now*. November / December. Issue 58. – Prieiga per internetą: <<http://www.philosophynow.org/issue58/58kirby.htm>> (žiūrėta 2010 09 04).
- Kirby A. 2009: *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture*. – New York.
- Pupkis A. 1995: Prestižinė kalba ir Jablonskio autoritetas. – *Gimtoji kalba* 12, 1–4.
- Takahashi H. 2004: Language norms. – In: *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society*. Eds. Ammon U., Dittmar N., Mattheier K. J., Trudgill P., 2nd ed., V. 1. – Walter de Gruyter, 172–179.

A New – 8th Edition of a Lexicon of Foreign Words

Since 1961 the Estonian lexicon of foreign words (“Võõrsõnade leksikon“) has survived seven editions, the 8th being planned for 2011. Dating back to the 1930s the Estonian tradition of such a lexicon is actually not very much shorter than that of the orthological dictionary, the first of which was published in 1918.

Introduction. Although no substantial study on dictionary use has been made in Estonia, it seems that the Lexicon of Foreign Words, containing about 35,000 entries, is one of the most often consulted monolingual dictionaries besides the Orthological Dictionary and the Explanatory Dictionary. In essence the lexicon is a descriptive dictionary with a limited word list, but as its reference system allows recommendations, there is also a prescriptive aspect.

Of analogous foreign dictionaries the closest to the lexicon is the Finnish “Sivistysanakirja”, while the English “Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases” and German “Duden. Das grosse Fremdwörterbuch. Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter” are also comparable.

History. The “Estnisch-deutsches Wörterbuch” by F. J. Wiedemann (1869) contained many loanwords as well as foreign words. In 1930–1931 the first “Võõrsõnade leksikon” was published by Herbert Haljaspõld, including 18,000 lexical entries and a collection of maxims (6000 entries).

In 1935 A. V. Kõrv published a pocket-size “Taskuvõõrsõnastik” (with 6000 foreign words and foreign names) followed by “Uute ja teiste vähemtuntud sõnade sõnastik” /A Dictionary of Neologisms and Other Lesser Known Words/ in 1936.

In the post-war years the reference books of the independent Estonian were prohibited, which created a dire need for a new collection of foreignisms. So the “Võõrsõnade leksikon” by Richard Kleis, Johannes Silvet and Eduard Vääri was published in 1961.

After the passing away of J. Silvet (d. 1979) and R. Kleis (d. 1982) the editing of the lexicon remained a responsibility of Eduard Vääri, but all three have been given as the authors of all editions, the seventh and latest of which was published in 2006.

Classification of words by origin. From the origin point of view attempts have been made to classify Estonian words into **native words** (including indigenous as well as loanwords), **foreign words** (partly adapted loanwords with foreign orthographic elements such as the letters *f, š, z, ž*; word-initial *b, d, g*; main stress on a non-initial syllable; unusual clusters; *o* or a long vowel in a non-initial syllable), and **unadapted foreign words**. However, according to Eduard Vääri's foreword to the seventh edition the boundary between the foreign words and loanwords is still unclear.

In 1966 Erich Raiet wrote about an international terminological confusion, stating that although most of the scholars who need a common name for all loans use the term “loanword”, some others prefer to call them “foreign words”, due to which it has become a commonly established fact that the transition between the loanwords and foreign words is smooth rather than sharp.

Although today the problem of differentiating between foreign and loanwords is still there, a non-philologist Estonian user is likely to understand the term *võõrsõna* 'foreign word' first and foremost as a word that is perceived as of a foreign origin, but sometimes just as a so-called intellectual word, a *sivistyssana* 'scholarly word' as the Finnish people aptly put it. One should admit that the title “Võõrsõnade leksikon” is not quite precise either, as the lexicon contains not only foreign words but also quite a lot of loanwords (some of them very old) and unadapted foreign words.

Changes between the 8th and 7th editions of “Võõrsõnade leksikon”. The sources used include relevant papers of Estonian language planners, the database of the etymological dictionary in progress at the Institute of the Estonian Language (IEL), other databases, incl. the IEL database of new words, as well as different kinds of reliable dictionaries, lexicons and databases. In addition, the word list is supplemented from the electronic database of the IEL linguistic advice service, which – being based on current phone calls and e-mails – supplies the most recent data.

Practical work is carried out on the contents of the 35,000 strong electronic database of the 7th edition of the Estonian lexicon of foreign words compiled by Vääri, Kleis and Silvet and revised and published by Valgus publishers in 2006. The editing is done using the in-house web-based lexicographer's workbench EELex.

The main tasks in preparing the 8th edition are as follows: 1) harmonization of the lexicon with the newest version of the Orthological dictionary (keeping to the former entry style and length); 2) renewal of the word list, checking the actual occurrence of the words, 3) complementation and improvement of the etymological notes; 4) improvement of the system for marking pronunciation; 5) updating and modernization of the available explanations and word senses.

PEETER PÄLL

Institute of the Estonian Language (Estonia)

Standard Language – for Whom and Why?

The paper will analyze arguments over some of the requirements on correct language use in the draft new Language Act in 2009.

In Estonia the matters concerning the development of language are the responsibility of many government and academic institutions. Firstly, there is a Language Act which defines the requirements for the use of state language. Political issues are handled by the Ministry of Education and Science which has a special department on language matters. The Minister is advised by a Language Council which consists both of officials and academic persons.

Language planning in a narrower sense (or corpus planning) has traditionally been a purely academic activity. Since the first committees in the first half of the 20th century till the present-day Language Board at the Mother Tongue Society there has always been an academic body to give the main rules and recommendations on standard language. There is a department of language planning at the Institute of the Estonian Language which has a task of compiling the dictionary of standard Estonian and giving recommendations on standard language use.

As the current Language Act (1995) had become fairly complex in the course of too many additions, modifications and deletions, the Ministry of Education and Science initiated in 2008 the drafting of a new version of the law. The first draft of the new law which was first presented to different institutions and then to the wide public put much emphasis on the correctness of language use, especially in the media.

There were several issues that caused at some points heated discussions both in the media and in the Language Council. Here one can single out only those that concerned directly correct language use.

In the current version of the Language Act there is a provision that standard language must be followed in all official usage. The drafters of the new version wished to expand this requirement to all public usage of the language. At the same time the notion of „public usage“ was not defined in the law. Another modification of the law stipulated that language planning activities will henceforth be guided by the Ministry of Education and Science. As language planning (*keelekorraldus*) in traditional under-

standing in Estonia has been limited to corpus planning, this wording lead to fears that the Language Board will be „nationalized“:

Other additions to the law envisaged that correct language use is also required from officials in their oral communication with the public. All the media, including web editions should follow standard language rules, exceptions were allowed for „artistic texts“. As relevant for a law, fines and other measures were devised for those failing to adhere to the requirements. 9 articles of the 52 articles of the law dealt with law enforcement.

Main arguments in favour of the strengthening of the requirements on correct language use were that a) language usage had deteriorated recently and there was a strong public demand for improvement actions; b) the requirements concerned only the form of the language used, not the content; c) the main idea was not to punish people but to give them motivation to improve their language skills.

Particularly the media was critical of the excessive intervention of the draft law into public language use. Linguists, including language planners, saw problems in defining the correct usage itself.

It was mentioned that standard language rules had never been developed with a view that these be enforced on the whole society by the law and deviators be punished. In language there are areas with fixed and stable rules but also those that are in transition, both old and new rules are followed, and the line between those two categories is not immediately clear. Deviations from standards are fairly common in some fields, and even in orthography there are sometimes conflicting views on some issues, e.g. regarding the use of capital letters in some terms. Taking these matters to court would be unwise.

Furthermore, the Language Board at the Mother Tongue Society was convinced that the current model of giving recommendations and guidance to wide public in language issues instead of prescriptions was fully in accordance with the principles of our liberal society. The use of standard language must be a conscious and natural choice of the society. Therefore the Board also opposed the wording of the draft law on language correctness in the media.

As a result of several meetings and public seminars, most of the aforementioned issues were dropped from the draft law, and it was also possible to define some terms, like *official language use*, and *public language use* for the purpose of the law. Currently the law is on its way to Parliament for approval.

Dėl kurių ne kurių samprotavimų apie Jono Jablonskio kalbinę veiklą

Atsiliepiamų apie Jono Jablonskio kalbinę veiklą yra labai daug ir įvairių. Antai suskaičiuota, kad vien 1930–2000 m. išspausdinta per 500 darbų, tiesiogiai skiriamų Jablonskiui. Pranešimui pasirinkti du atvejai apie samprotavimus dėl Jablonskio veiklos.

I. Pirmiausia apžvelgiama, kiek pagrįstas pasakymas, jog Jablonskis – lietuvių bendrinės (rašomosios) kalbos (toliau – BK) tėvas. Toks teiginys kelia prielaidą, kad jo stovėta prie pirmojo BK kūrimo akto – tarmės pagrindo parinkimo. Tuo yra pasižymėję serbų–chorvatų BK kūrėjas Vukas Karadžičius, slovakų BK pradininkas Liudovytas Štūras. O čekų filologas Josefas Dobrovskis nulėmė tai, kad čekų BK pagrindu tapo ne kuri gyva tarmė, bet XVI a. pabaigos apdorota, sunorminta raštų kalba, kurios vartojimas nutrūko XVII a. pirmoje pusėje.

Lietuvių BK pamatui vakarų aukštaičių kauniškių tarmę parinko „Aušros“ leidėjai, ne Jablonskis, tuo metu studijavęs Maskvoje ir prie laikraščio išleidimo negalėjęs prisidėti. Jo talka „Aušrai“ apsiribojo vėliau išspausdintomis šešiomis žinutėmis, kuriose neužsimenama apie šią ir kitas BK problemas. Po „Aušros“ 1887–1888 ir 1890 m. leistas žurnalas „Šviesa“, kuriame Jablonskis apskritai nedalyvavo, taip pat laikėsi „suvalkiečių“ šnektos. 1890 m. „Varpo“ Nr. 6 Jablonskis, paskelbęs M. Miežinio „Lietuvizskos gramatikos“ recenziją, pradeda lietuvių BK, jau gyvuojančios septynerius metus, norminamąjį darbą. Tad, jeigu tęstume įprotį kalbėti metaforomis, Jablonskį turėtume vadinti lietuvių BK įtėviu arba aukle. Pagaliau galėtų likti ir įvardijimas – Jablonskis BK tėvas.

II. Kur kas svarbesnis dalykas – svarstymai, ar Jablonskis buvęs mokslininkas, kuris savo mokslą skyrė kalbos praktikai, ar tik kalbos norminimo praktikas. Jo kiek jaunesni bendražygiai Kazimieras Būga ir Juozas Balčikonis atstovauja pirmajai pažiūrai. Tuo tarpu jo buvęs studentas Pranas Skardžius visuose straipsniuose, kuriuose yra šiaip ar taip apibūdinęs Jablonskį, darė labai ryškų skirtą tarp Būgos mokslininko ir Jablonskio praktiko. Pastarojo darbai lietuvių kalbos mokslui esą verti

tik tuo, kad juose sukaupia daug naujų kalbos duomenų ir kad Jablonskis „didžia kalbos nuojauta galėjo daug kur vykusiai išvelgti ir aikštėn iškelti tokias mūsų kalbos svarbmenas, kurios kitiems ir į galvą neateidavo“.

Skardžiui pripažinti Jablonskį mokslininku, atrodo, labiausiai kliudė šio nesinaudojimas lyginamosios kalbotyros metodais ir duomenimis. Skardžius Jablonskio kalbinėje veikloje išvelgė tik vieną metodą – analogiją. Iš tikrųjų tai pats paprasčiausias metodas, kurio nevengia nė kitų kalbų specialistai, ypač sėkmingai taikydami jį naujų terminų darybai. Kadangi Jablonskis kaip tik pasižymėjo vykusių naujadarų gausa, tai šis metodas labiausiai krinta į akis. Tačiau nei Skardžiaus, nei kitų mūsų kalbininkų liko nepastebėta, kad Jablonskio dažnai vadovautasi ne bet kokia analogija. Antai jam žodis *keliauninkas*, kurį Būga, Skardžius ir kiti gynė kaip liaudinės kalbos pavyzdį, turintį ir daugiau analogų, netiko ne dėl to, kad nesą analogiškų vedinių, bet todėl, kad jo daryba yra sporadiška: jo ir analogiškų vedinių daryba kertasi su kalbos sistema, su visuotiniais darybos polinkiais. Analogija ne kažin kiek galėjo Jablonskiui padėti sprendžiant skolinių atrankos problemas, susidūrus su žodžių semantikos normomis. Vargu ar labai pravers analogija nustatant daugelį morfologijos ir sintaksės normų. Taigi esama didelių kalbos sričių, kur Jablonskis sėkmingai darbavosi nesivadovaudamas analogijos metodu. Iš to galime spręsti, kad jo turėta ir kitų metodų. Reikia apgailestauti, kad iki šiol niekas iš mūsų kalbininkų nepamėgino išryškinti Jablonskio darbuose slypinčių kalbos norminimo principų. Tada išaiškėtų ir jo moksliniai, teoriniai kalbos veiklos pagrindai.

Jono Jablonskio leksikografinė veikla

Jonas Jablonskis visuomenei labiau žinomas kaip lietuvių bendrinės kalbos kūrėjas, normintojas, gramatikų, vadovėlių autorius. Apie kalbininko leksikografinę veiklą šiek tiek yra rašęs Antanas Lyberis (Lyberis 2009: 66–69).

1. Jablonskio leksikografinė veikla pirmiausia yra susijusi su Antano Juškos lietuvių–lenkų kalbų žodyno redagavimu. Susipažinęs su žodyno rankraščiais (suredagavo E, Ė, G, I, J raides) redaktorius pamatė nemaža jo trūkumų. Jablonskis numatė taisyti rašybą, kirčiavimą, reikšmių aiškinimą, t. y. visus dalykus, kurie pasirodys abejotini ir netikri. Į akis krito daugybė nežinomų žodžių, kurių autentiškumas buvo labai abejotinas. Jablonskis ėmėsi tikrinti tuos žodžius vietose (Veliuonojė, Vilkijojė, Jurbarkė, Kałtėnėnuose, Šiluvoje, Betėygaloje, Alsėdėziuose ir kitur).

Darbas su Juškos žodynu buvo labai naudingas pačiam redaktoriui. Jis turėjo progą geriau susipažinti su gyvąja liaudies kalba, su jos tarmėmis. Surinko daugybę medžiagos lietuvių rašomajai kalbai tyrinėti. Tikrindamas žodžius, Jablonskis užrašė dar apie 2 tūkst. naujų žodžių, kurių nebuvo Juškos rankraštyje. Bendradarbiavimas su rusų mokslininkais F. Fortunatovu, A. Šachmatovu, J. Boduenu de Kurtenė ir kitais padėjo jam geriau pažinti žodynų redagavimo teoriją ir praktiką.

Ypatingi Jablonskio santykiai su „Lietuvių kalbos žodynu“ – žodyno medžiagos rinkimas, bendravimas su Būga ir kt. Dar redaguodamas Juškos žodyną Jablonskis svajojo parašyti savo žodyną. Jis visą laiką rinko žodžius iš gyvosios kalbos bei raštų ir sukaupė nemažą kartoteką – 18 tūkst. žodyno lizdų, bet žodyno vis dėlto neišleido. Būga iš Jablonskio kartotekos nusirašė apie 10 tūkst. lapelių, kurie vėliau įėjo į didžiojo žodyno fondus. „Lietuvių kalbos žodyno redaktoriaus pranešime“ Būga rašė: „Žodyno redakcija jau gavo iš mūsų kalbininko Jono Jablonskio kelias dėžes žodžių, iš kurių dabar daromi nuorašai (bus 25–30 tūkstančių kortelių)“ (Būga 1959: 380).

Apie 1924 m. pasirodžiusį pirmąjį Būgos parengtą „Lietuvių kalbos žodyno“ sąsiuvinį Jablonskis rašė, kad tai – labai nepaprastas savo kalbos

žodynas, kokio tuo tarpu visuomenės reikalui neleidžia nei latviai, nei lenkai, nei rusai. Žodyne surašyti visi žodžiai, kurie tebėra vartojami lig šiol raštuose ir šnekamojoje kalboje. Tačiau kalbininkas apgailestauja, kad „kalbamasis žodynas skiriamas daugiausia tiems žmonėms, kurie jau gerokai moka pagrindinę raštų kalbą ir gali, turėdami prieš save sveikos ir nesveikos medžiagos kalbos mokslui, joje kaip reikiant orientuotis saviems reikalams“ (Jablonskis 1936: 296). Jablonskis yra praturtinęs LKŽ ne tik gyvosios kalbos žodžiais, bet ir savo sukurtais bendrinei kalbai reikalingais naujadarais. Vėlesnės LKŽ redakcijos kruopščiai peržiūrinėjo Jablonskio raštus ir iš jų išrašinėjo žodynui žodžius, kurių dar susidarė apie 14 tūkst. žodžių (Lyberis 2009: 69).

Jablonskis domėjosi visais leidžiamais lietuvių kalbos žodynais, daugelį jų recenzavo. Jis džiaugėsi, kad Jurgio Šlapelio „Lietuvių ir rusų kalbų žodyne“ (1921) su lietuvių kalbos žodžiais duodama ir kalbos pavyzdžių, bet labai nusivilia, kad jų mažai, abejoja ir kai kurių žodžių vertimu. Kalbininkas suprato, koks sunkus darbas yra surinkti žodynui žodžius, todėl nesitiki jų visų čia rasti, tačiau suabejoja, ar reikia dėti į žodyną retus, beveik nevartojamus žodžius, ir pabrėžia, kad Šlapelio žodynas neturi aiškaus plano, nėra žodyno prakalbos, be to, apgailestauja, kad žodyno autorius nepasitarė su žmonėmis, išmanančiais apie žodyno dalyką ir reikalą (Jablonskis 1936: 272–274).

Recenzuodamas Mykolo Miežinio „Lietuviškai–latviškai–lenkiškai–rusišką žodyną“ (1894) Jablonskis išdėstė reikalingo visuomenei žodyno principus. Žodyno sudarytojas turėtų pats pažinti gyvąją mūsų kalbą ne iš vienos kokios tarmės, bet iš įvairių Lietuvos vietų; antra, toks žmogus turėtų perskaityti daugybę lietuviškų raštų ir surankioti, kas ten yra gero jo žodynui; trečia, laukiamo žodyno autorius turėtų dar panaudoti medžiagą, kuri randama kituose lietuvių žodynuose ir šiaip raštuose. „Jei bus išpildytos visos šitos sąlygos, tada nuo lietuviško žodyno galima bus laukti tikrai daug naudos“ (Jablonskis 1934: 44).

Jablonskis parašė M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio „Rašomosios lietuvių kalbos žodyno“ (1926), V. Kamantausko „Trumpo kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlio“ (1928) recenzijas.

Yra žinių, kad Jablonskis svajojo pats rašyti Lietuvių rašomosios kalbos žodyną. 1918 m. išleido nedidelės apimties (64 puslapių) „Mūsų žodynėlį“, kuriame pateikia daugiau kaip 1,5 tūkst. literatūrinės (bendrinės) kalbos sukirčiuotų žodžių su lietuviškais reikšmių aiškinimais, su pavyzdžiais ir

nurodymais, kaip juos vartoti, su vertimais į rusų kalbą. Žodynėlyje ypač gausu mokyklos terminų. „Kiek žinoma, daug tų žodžių imta iš jo paties surinkto per ilgą laiką žodyno, dar tebesančio rankrašty. Tas žodynėlis galėjo išaugti į Lietuvių rašomosios kalbos žodyną, bet tam darbui Jablonskis pritrūko ir laiko, ir sveikatos“ (Balčikonis 1978: 44–45).

Literatūra

Balčikonis 1978: Juozas Balčikonis. *Rinktiniai raštai* 1, p. 44–45.

Būga 1959: K. Būga. *Rinktiniai raštai* 2, p. 380.

Jablonskis 1934: *Jablonskio raštai* 3, 44.

Jablonskis 1936: – *Jablonskio raštai* 5, p. 272–274, 296.

Lyberis 2009: Antanas Lyberis. *Leksikografijos teorija ir praktika*, p. 66–69.

Vardininko taisymo istorija

Jono Jablonskio „Linksniai ir prielinksniai“ – svarbus atspirties taškas aprašant, tiriant linksnius. Nuo šio veikalo prasideda mokslinė linksnų tyrimo istorija. Darbe aprašyti linksniai, pateikta daugybė gyvosios kalbos pavyzdžių ir pirmą kartą linksnų tyrimo istorijoje gana išsamiai išskirtos ir aprašytos jų reikšmės. Jonas Jablonskis išskyrė **veiksnių vardininką**, išvelgė atskirą vardininko rūšį – **veiksnių vardininką nebuvėlių**, taip pat **tarinio, krypties vardininką** ir **vardininką antrininkėms sakinio dalims reikšti**.

Kalbininkai, tyrę ir aprašę linksnius, pagrįstai kaip vieną svarbiausių vardininko reikšmių skyrė **veiksnių** (Jablonskis, 1928), **subjekto** (Balkevičius, 1963) arba **veikėjo** (Šukys, 1998) vardininką. Jablonskis priduria, kad ši vardininko reikšmė kartais gali būti neįprasta: *jo sprandas nusisukta, ar šitas kumelys jau važiuojamas* (6). „Kalbos patarimuose“; skirtuose sintakse ir linksniams, subjekto vardininkas skiriamas į apibrėžto kiekio ar visumos ir apibendrintą vardininką (Kalbos patarimai, 2009, 21). Vitas Labutis teigia, kad vardininkas gali būti tiek paprastojo, tiek sudėtinio veiksnio raiškos priemonė. Ypatingą ribotos vartosenos sudėtinį veiksnių sudaro padalyvis su vardininku: *paskui ir šunys girdėti lojant; už miško matyti dūmai rūkstant* (215).

Jonas Šukys skiria naują atskirą vardininko reikšmę – **dvejybinį vardininką**. Jį sudaro subjekto (veikėjo) vardininkas ir su juo suderintas būdvardis ar kitas kuris būdvardiškasis žodis (79). Jablonskis tokio dvejybinio vardininko prie pagrindinių vardininko reikšmių nepriskiria, tačiau prišlieja jį prie tarinio vardininko: jei vardinė tarinio dalis reiškiamą derinamuojų žodžiu (būdvardžiu, dalyviu), imamas paprastai vardininkas, ne kitas linksnis.

Vardininko klaidų nėra daug. Vienas iš dažnesnių taisymų – vardininko keitimas dalies kilmininku. Dažnai taip vardininką taiso Jablonskis: *pinigai (=pinigų) bus, tik mokėkit naudotis; toje kuopoje būsių ir šiaip jau žmonės (=žmonių); dabar jau yra viltis (=vilties), kad ligonis išgis* (Viltis, 1911, 1).

Remdamasis dalies kilmininko taisykle vardininką jau vėliau taiso

Aleksandras Žirgulytis: *buvo ten visoki turiniai (=visokio turinio); buvo čia didelės vertės paveikslai (=paveikslų), minkšti dirvonai (=dirvonų), brangūs baldai (=brangių baldų)* (Lazdynų Pelėda, Raštai, I tomas, 1954, 440). Juozas Balčikonis, recenzija atsiliepdamas apie Pr. Meškausko „Lietuvių rašomosios kalbos vadovėlį“, teigia, kad autorius be didelio pamato reikalauja kilmininko ten, kur jo gali ir nebūti. Sakinyje *ši rudenį vaikščioja čia žmonės (=žmonių), rinkdami našlaičių prieglaudos reikalams aukas (=aukų)*, Balčikonio manymu, galima apseiti be kilmininkų (plg. *pavasariį žmonės labiau vaikštinėja po gatves*) (J. Balčikonis. Rinktiniai raštai, Vilnius, Mokslas, 1978, 72).

Vardininką objektui reikšti vartojo Jablonskis, o galininką dažnai taisė: *girtą vyrą (=girtas vyras) matyti bjauru* (Viltis, 1912, Nr. 108, 2); *prisieis badą kęsti (=teks badas kęsti)* (Santara, 1917, Nr. 22).

„Kalbos patarėjo“ knygelėje, išleistoje 1939 m., jau matyti, kad abu variantai *reikia darbas dirbti* ir *reikia darbą dirbti* pradedami teikti kaip lygiaverčiai. Pagrindinis argumentas – galininkas yra plačiau vartojamas vakarų aukštaičių bei žemaičių tarmėse ir todėl teiktinesnis bendrinei kalbai (105). Po veiksmažodžių *galima, reikia, tenka* ir būdvardžių *lengva, malonu* su bendratimi galima sakyti ir galininką, ir vardininką (vardininkas vartojamas daugiau rytų krašte, kitur galininkas), pvz.: *reikia, malonu skaityti knygas* ir *reikia, malonu skaityti knygos*. Bendrinei kalbai teiktinesnis pirmasis variantas (su galininku), nes plačiau vartojamas (41–42).

Prie taisyčių galima priskirti vardininko ir galininko linksnius pasisveikinimo formulėse. Adomui Jakštui vardininkas yra priimtinesnis. Svarbiausia motyvacija – galininkas *gerą dieną, gerą rytą* yra germanizmas, taip pat ir anksčiau buvo vartotas vardininkas (*Pasisveikinimai*, Gimtoji kalba, A. Jakštas, 1933, 1 sąsiuvinis, sausio mėnuo, p. 2–3). Sofija Čiurlionienė taip pat siūlo vardininką, nes tai labiau įsigalėjusi forma (Laiškai. S. Čiurlionienė, Gimtoji kalba, 1933, 1 sąsiuvinis, sausio mėnuo, p. 4–6). Antanas Salys taip pat linkęs vartoti vardininką. „Kalbos patarėjas“ taip pat rekomenduoja vardininką, nes jis įprastesnis nei galininkas. Galima sakyti, kad vardininko vartojimą dažniausiai lemia tradicija.

Svarbi vardininko ir šauksmininko skirtis. Šauksmininko keitimas vardininku.

Jono Jablonskio nuveiktas darbas – tolesnių tyrimų pamatas. Jis savo darbe pateikė daug pavyzdžių iš gyvosios žmonių kalbos, iš raštų,

gana pagrįstai juos suskirstė. Daugelį Jablonskio sakinių galima rasti ir dabartinių tyrėjų darbuose. Jo išskirtos vardininko reikšmės vėliau buvo išsamiau papildytos, išplėtos, atsirado naujų reikšmių, pakito pati klasifikacija, buvo tikslinami pavadinimai. Kalbininkai išlaikė linksnių reikšmių aprašymo būdą.

Taisydamas Jablonskis labiausiai rėmėsi tarmėmis, sukauptais tautosakos duomenimis, dainų rinkiniais, bet taisė remdamasis gramatikomis, rašybos taisyklėmis. Jam kalbos sistema, sistemiškumas, nuoseklumas buvo labai svarbu ir tai matyti straipsniuose. Taisant sakinius itin svarbus ir kontekstas: jis kartais lemia taisymo motyvaciją.

GERHARD STICKEL

Institut für Deutsche Sprache (Germany)

The Evolution of a European Language: Standard German

As a contribution to the 100th anniversary of the Lithuanian standard language, I will present in brief the history and present situation of another European language: Standard German. After a historical sketch of the emergence of Standard German, I will describe, also briefly, its present legal status in the different German speaking countries and its relation to dialects as well as to autochthonous and allochthonous minority languages. A discussion of the various means and ways to maintain the standard language will be followed by some speculation about the future of German within the context of the other European languages, especially 'global' English.

Citvalodu īpašvārdu atveides problēmgadījumi latviešu valodā

Ar īpašvārdu izrunas un rakstības grūtībām saskaras visas valodas, tajā skaitā arī latviešu un mums radniecīgā lietuviešu valoda. Problēmas rodas gan latviskas cilmes īpašvārdus lietojot kādā citā valodā, gan arī atveidojot citvalodu īpašvārdus latviešu valodā.

Citvalodu īpašvārdu atveide praktiski bija nepieciešama, jau sākot ar pirmajiem iespiestajiem tekstiem latviešu valodā, taču zinātniski pamatota valodnieku diskusija par piemērotāko atveides principu aizsākās 19. gs. otrajā pusē. J. Alunāns pirmais izvirzīja fonētisko principu kā galveno svešu īpašvārdu atveidē. Viņš ieteica arī pievienot latviešu valodas vārdu galotnes un atsevišķos gadījumos iekavās norādīt vārdu oriģinālrakstību. J. Alunāna ieteikumus tālāk veiksmīgi ir izmantojuši un attīstījuši K. Mīlenbahs un J. Endzelīns. Šie principi ir pietiekoši universāli un saglabājuši savu aktualitāti arī mūsdienās. Citvalodu īpašvārdi joprojām tiek atveidoti atbilstoši oriģinālvalodas izrunai, to rakstībā ir izmantoti tikai latviešu alfabēta burti un atveidotie īpašvārdi ir iekļauti latviešu valodas gramatikas sistēmā.

Valodas praksē ir sastopami arī citi – retāk lietoti aizgūtu īpašvārdu atveides principi: transliterēšanas princips, precedenta princips un radošā atveide. Ja īpašvārdi oriģinālā nav rakstīti ar latīņu burtiem, tos transliterē. Citvalodu īpašvārdu rakstība latviešu valodā kopumā ir normēta un sakārtota, taču iebildumi pret izrunas principu izskan arvien biežāk, sevišķi saistībā ar svešas cilmes personvārdu lietojumu.

Kļūdas, neprecizitātes un atkāpes no oriģinālnosaukumiem īpašvārdu atveidē var izraisīt citu valodu starpniecība. Ilgu laiku par starpniekvalodu tika izmantota krievu valoda, savukārt aizraušanās ar angļiskojuumiem mūsdienās ir radījusi jaunas problēmas.

Lasot latviešu jaunākos izdevumus, var vērot, ka citvalodu personvārdu un nosaukumu atveidē pārsvarā tiek izmantots jau akceptētais izrunas atveides princips, līdz ar to informāciju lasītāji var saņemt pietiekami ātri un saprotamā veidā, arī satura uztvere nerada liekus sarežģījumus

un pārpratumus. Raksot tekstā atveidoto svešo īpašvārdu pirmo reizi, oriģinālforma bieži tiek norādīta iekavās vai dota kursīvā, tālāk lietota tikai latviešu valodas forma.

Līdzīgi kā latviešu valodā, arī lietuviešu valodā citvalodu īpašvārdu transliterē, ja par pamatu netiek izmantots latīņu alfabēts, piem., *Sergejus Rebrovas*, *Draganas Stojkovičius*. Arī atveides variants ar galotnes pievienošanu pie oriģinālformas (ar apostrofu vai bez tā) Lietuvā ir ierasta parādība, piem., *Michaelas Jacksonas*, *Davidq Hasselhoffq*, *Zinedine'as Zidane'as*, *Philipp'as*. Lietuvas jaunākajā presē konstatētie īpašvārdu atveides varianti un to dažādība (arī nekonsekvence), šķiet, ir daudz aktuālāka problēma nekā Latvijā.

Gan Latvijas, gan Lietuvas valodnieku vidū joprojām notiek diskusijas par optimālāko principu izvēli citvalodu īpašvārdu atveidē. Katram principam ir savi pozitīvie un negatīvie aspekti. Mēģinājumi praksē ieviest oriģinālrakstības principu (arī Lietuvā) bieži vien ir izrādījušies tikpat problemātiski un nepilnīgi kā latviešu valodā kritizētais izrunas princips. Piem., problēmas rodas to īpašvārdu atveidē, kuros oriģinālā tiek lietotas diakritiskās zīmes. Valodas praksē lielākoties tās netiek attēlotas, kaut gan papildzīmju lietojums ir būtisks jebkurā valodā.

Kā optimālākais citvalodu īpašvārdu atveides princips abās valodās tiek minēts – īpašvārda latviskošana/lietuviskošana atbilstoši izrunai, oriģinālformu norādot iekavās. Galvenais ieguvējs šajā gadījumā noteikti būs lasītājs, kurš varētu tekstu samērā viegli uztvert un vienlaicīgi arī papildināt savas svešvalodu zināšanas. Šāda rakstība (atveidojums attiecīgajā valodā + oriģinālrakstība) gan ir darbietilpīgs process un apgrūtina autora darbu, jo ir nepieciešamas zināšanas attiecīgajā svešvalodā, kā arī laiks precīzai un korektai rakstības ievērošanai. Paplašinoties sakariem starp valstīm un valodām, praksē arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta īpašvārdu oriģinālrakstībai. Perspektīvā šis jautājums būtu risināms valodas stilu aspektā. Oriģinālrakstības norāde būtu vēlama zinātniskās un populārzinātniskās valodas stilā, kā arī oficiālos dokumentos personvārda vai nosaukuma identifikācijas dēļ. Rakstītie teksti, kas ir domāti plašai sabiedrībai, nebūtu pārvēršami par „elitāru lietu“, ko saprot tikai attiecīgās svešvalodas zinātāji. Jebkuras valodas attīstības galvenais priekšnoteikums ir ievērot dialektisko pretrunu starp konservatīvisma un mainīguma tendencēm valodā.

CLIVE UPTON

University of Leeds (United Kingdom)

The Place of a ‘Standard’ Accent in a Standardised Language: British English and Received Pronunciation

The term ‘standard’ might be considered unproblematic when applied to grammar, since very many languages have recognised morphological and syntactic structures which are regularised by their being described in, and even promoted by, grammars and other books on language usage. Indeed, it has been convincingly argued that no language can be truly expressive in artistic terms unless it has a recognised set of ‘rules’ from which a user can productively diverge. There is also a well-recognised link between a standard language and its lexicon: although, as with grammar, details of what is and is not admissible from the realms of colloquialism and slang might be argued over, dictionaries are generally acknowledged to be arbiters in this area of language description.

However, the link between a standardised language and its pronunciation is much more questionable. In the case of English at least, it is now normal in informed linguistic circles to acknowledge that no particular accent is required to be used by a speaker in order for them to be adjudged a speaker of Standard English. That is, if their grammatical structures conform to the descriptive pronouncements of the grammarians of the day, and their vocabulary falls within the bounds laid down by respected modern lexicographers, they are readily taken to be in command of Standard English: their accent is irrelevant. Nevertheless, there exists an accent, or rather a range of accents, known collectively as Received Pronunciation (RP), widely recognised as being closely connected to British Standard English (BrStE). This paper probes the relationship between RP and BrStE, to bring out both the utility of their being linked together and also something of the problems which the connection creates.

Usefulness is readily to be seen in the necessity for dictionaries, both those oriented towards the native-speaker and those for the language-learner, to include outline guidance on the way in which unfamiliar words are best pronounced. It is obviously the case that the language learner will need such guidance in course books, and that the teacher will need help in

order to present students with a 'neutral', non-regional model. Just such a model exists in RP. However, there are decided dangers inherent in the existence of such a model. Language changes, and just as grammars and dictionaries are in constant need of updating to account for this, so the RP model needs regularly to be revisited to ensure that it is suitable for use in the modern world: to fail to do so is to disadvantage the non-native speaker, who can all too readily find themselves possessed of an accent which sounds unnatural to the native speaker, simply because they are trying hard to use RP realisations now thought old-fashioned by people in Britain. And the existence of RP can make native speaker and non-native speaker alike fearful that they will be thought ill-educated unless they acquire that accent. Whilst perceptions within Britain are indeed that certain British accents are less acceptable than others, no such judgements are levelled at foreign speakers of English, intelligibility being the test here.

RP is thus to be seen as a tool, to be deployed alongside Standard British English. Like any other tool, it needs to be regularly serviced in order to remain fit for purpose, and it needs to be handled skilfully in order to be useful and not harmful to its user.

STEPHEN J. WALTON
Ivar Aansen Institut (Norway)

Ivar Aasen and the Genesis of the New Norwegian Written Language

Ivar Aasen (1813–1896) was one of the many ‘visionary drudges’ who travelled the length and breadth of Europe in the eighteenth and nineteenth centuries in search of peasant dialects which could be used as the basis of a new or resurrected supposedly ‘national’ language.

Aasen was formed intellectually by the accident of growing up in a peripheral peasant community which from the late eighteenth century had had an unusually active literary culture, and where relatively large numbers of people had been literate a century and more earlier. The strongly empiricist intellectual tradition this community fostered, gave Aasen a basic grounding in the collection and processing of ostensibly disparate and unrelated phenomena. This training enabled him to adopt and use brilliantly the already established notion that Norwegian peasant dialects were superficial manifestations of an underlying diasystem, an uncoded ‘national’ language.

Aasen first assimilated and then challenged the dominant written culture of print capitalism. He was able to do this by virtue of astute accommodation to the aims of some of the central characters in the National Romantic revival of the mid-nineteenth century. By allowing his own ultimate aim of creating a new, popular written language to be subsumed into the dominant culture’s desire for evidence of the survival of antique peasant speech, he was able to gain financial and moral support for his project. Once established, Aasen became one of the first State-supported intellectuals of the modern type in Europe. This position gave him the possibility to conduct a critique of social and cultural conditions which was frequently excoriating, notwithstanding the many precautions he took.

Aasen was thus able to adopt the public persona of a peasant intellectual, a role which paradoxically enabled him to become integrated into the dominant cultural discourse.

Aasen distinguished himself by not only creating a supple and practically useful written norm, but also by being the first writer of it of literary and

aesthetic significance. He enjoyed most success as a poet and a playwright, but was also an accomplished essayist. Not unusually for newly created or restored written cultures, it took longer for epic traditions to develop, and Aasen never tried his hand at the novel.

After a long interval during which Aasen's work was largely passed over by scholars, recent years have seen a revival of interest in him. Since the Aasen-year in 1996, which saw the publication of no less than three full-length biographies of Aasen, and the opening of a national museum at the site of his birth four years later, he has returned to a prominence which only twenty years ago would have seemed unlikely. His work has now become a site on which rival political and linguistic philosophies contend with each other. It seems that this tendency will intensify as we approach the bicentenary of Aasen's birth in 2013.

TRUMPAI APIE AUTORIUS

GINTAUTAS AKELAITIS – Mykolo Romerio uiversiteto Viešojo administravimo fakulteto Kalbos kultūros katedros docentas, dr.;
el. p. *gintautas.akelaitis@mruni.eu*.

DAIVA ALIŪKAITĖ – Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, dr.;
el. p. *daiva.aliukaite@gmail.com*.

KĘSTUTIS BREDELIS – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos katedros lektorius; el. p. *kestutis.b@mail.lt*.

VAIDA BUIVYDIENĖ – Lietuvių kalbos instituto doktorantė;
el. p. *v.buivyde@gmail.com*.

GIEDRĖ ČEPAITIENĖ – Šiaulių universiteto Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedros profesorė, dr.; el. p. *g.cepaitiene@splius.lt*.

ILONA ČIUŽAUSKAITĖ – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, dr.;
el. p. *ilonac@liti.lt*.

BRIGITA DAMBRAUSKAITĖ – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto magistrantė; el. p. *brigitosd@gmail.com*.

JOLANTA JONČAITĖ – Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto filologijos magistrė; el. p. *jolanta.joncaite@gmail.com*.

REGINA KOŽENIAUSKIENĖ – Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros profesorė, habil. dr.; el. p. *regina.kozeniauskiene@flf.vu.lt*.

VITAS LABUTIS – Vilniaus universiteto profesorius, habil. dr.

LIONĖ LAPINSKIENĖ – Panevėžio Mykolo Karkos pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja ekspertė, edukologijos magistrė;
el. p. *l.lapinskiene@gmail.com*.

VELGA LAUGALE – Liepojos universiteto Latvių kalbos katedros lektorė, dr.; el. p. *laugale@inbox.lv*.

- EGLĖ LUKĖNAITĖ-GRICIUVIENĖ – Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus vedėja; el. p. *egle.griciuviene@lnm.lt*.
- RITA MILIŪNAITĖ – Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyriaus vyriausioji mokslo darbuotoja, dr. (HP); el. p. *ritam@lki.lt*.
- TIINA PAET – Estų kalbos instituto Kalbos planavimo skyriaus kalbos planuotoja; el. p. *tiina.paet@eki.ee*.
- PETER PÄLL – Estų kalbos instituto Kalbos planavimo skyriaus vadovas, dr.; el. p. *peeter.pall@eki.ee*.
- ARNOLDAS PIROČKINAS – profesorius, habil. dr.
- TUULI REHEMAA – Estų kalbos instituto Kalbos planavimo skyriaus mokslo darbuotoja.
- VILIJA SAKALAUSKIENĖ – Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro vyresnioji mokslo darbuotoja, dr.;
el. p. *vilija.sakalauskiene@lki.lt*.
- IRENA SMETONIENĖ – Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros docentė, dr.; el. p. *irena.smetoniene@vlkk.lt*.
- GERHARD STICKEL – Vokiečių kalbos instituto mokslo darbuotojas, profesorius, dr.; el. p. *stickel@ids-mannheim.de*.
- DZINTRA ŠULCE – Liepojas universiteto Latvių kalbos katedros docentė, dr.; el. p. *dz.sulce@tvnet.lv*.
- CLIVE UPTON – Lydso universiteto profesorius, dr.;
el. p. *c.s.upton@leeds.ac.uk*.
- STEPHEN WALTON – Voldos universiteto Ivaro Anseno instituto profesorius, dr.; el. p. *stephen.walton@hivolda.no*.

JONO JABLONSKIO KONFERENCIJŲ TRADICIJA

ISTORIJA. Žymiausio lietuvių kalbos normintojo Jono Jablonskio (1860–1930) vardu pavadinta mokslinė konferencija pirmą kartą surengta 1993 m. Lietuvių kalbos instituto (www.lki.lt) Kalbos kultūros skyriaus ir Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros pastangomis. Nuo tada konferencijos tapo tradicinės ir vyksta kas rudenį. Šiais (2010 m.) metais konferencija rengiama 150-osioms kalbininko gimimo metinėms paminėti.

TEMATIKA. Konferencijų tikslas – kelti ir spręsti aktualias kalbos kultūros teorijos ir praktikos problemas, supažindinti su naujaisiais dabartinės vartosenos tyrimais, nagrinėti kalbos ir visuomenės santykius. Konferencijų dalyviams rūpi dabartinės bendrinės lietuvių kalbos funkcionavimas įvairiose visuomenės gyvenimo srityse: nagrinėjama žiniasklaidos, administracinių raštų ir teisės dokumentų, šnekamoji, grožinės literatūros, mokyklų, reklamos, bendravimo internetu kalba. Diskutuojama dėl bendrinės kalbos normų daugiasluoksniškumo (aiškinamasi prestižinės, elitinės kalbos supratimas), svarstomi kalbos norminimo kriterijai bei kalbos normų pateikimo norminamuosiuose veikaluose būdai, nagrinėjami ir šiandien svarbūs kalbos norminimo istorijos dalykai, aptariami įvairūs leksikos (pvz., skolinių) ir gramatikos normų, stilistikos klausimai, daugiausia dėmesio skiriant naujiems kalbos reiškiniams. Pastaraisiais metais vis daugėja pranešimų iš sociolingvistikos.

RENGĖJAI. Pagrindinis konferencijų rengėjas yra minėtasis Kalbos kultūros skyrius – jis rūpinasi konferencijos tema (derina ją su Lietuvių kalbos katedra), autoriais, surenka ir redaguoja pranešimų tezes, išleidžia pranešimų tezių knygeles, sudaro konferencijos programą.

DALYVIAI. Konferencijose dalyvauja ne tik minėtų institucijų kalbos specialistai, bet ir svečiai iš kitų Lietuvos mokslo įstaigų – Vilniaus pedagoginio universiteto, Mykolo Romerio universiteto, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto, Kauno medicinos akademijos, Šiaulių universiteto ir kitur. Šiomet trečią kartą konferencija tarptautinė. Kasmet perskaitoma apie 15–20 vyksta diskusijos.

ABOUT CONFERENCES IN HONOUR OF JONAS JABLONSKIS

HISTORY. The research conference named after Jonas Jablonskis (1860–1930), the outstanding standardiser of the Lithuanian language, was first held in 1993 by the efforts of the Language Culture Department of the Institute of the Lithuanian Language (www.lki.lt) and the Lithuanian Language Department of Vilnius University. Since then, the conference has become a traditional event organized every autumn. This year the conference is dedicated to Jonas Jablonskis' 150th birth anniversary.

THEMATIC. The conferences aim at offering solutions to topical problems of the theory and practice of language culture, introducing results of current research on the language usage, dealing with the relationship of language and society. Participants focus on the functioning of the Lithuanian standard language in different areas of public life: in mass media, the administrative and legal documents, in spoken register, fiction, schools, advertisements, internet. The most important issues are concerned with the multiple layers of standard language norms (the notions of prestigious, elite language are discussed), criteria of norm-setting and introducing norms in special publications, currently important issues from the history of norm-setting, norms of lexicon (e.g. borrowings) and grammar, stylistic issues, language innovations. Currently presentations on sociolinguistics are among the most numerous.

ORGANISERS. The main organiser is the Language Culture Department, who propose the titles and topics for the conferences, invite speakers, publish the abstracts of presentations and conference programmes.

PARTICIPANTS. Speakers of the conference are from the above mentioned institutions as well as guests from other research and higher education institutions in Lithuania and abroad. Each year there are about 15–20 presentations given in the conference.

JONAS JABLONSKIS IR LIETUVIŲ BENDRINĖS KALBOS ŠIMTMETIS

150-osioms kalbininko metinėms

Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės

Apipavidalino Rokas Gelažius

Maketavo Skaistė Aleksandravičiūtė

Išleido Lietuvių kalbos institutas,
P. Vileišio g. 5, LT-10308, Vilnius
Spausdino UAB „Biznio mašinų kompanija“;
J. Jasinskio g. 16A, LT-01112, Vilnius